

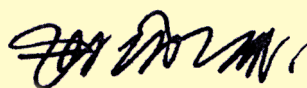
คุณค่าและคุณธรรม

สาระที่แท้จริงของมหาวิทยาลัย
คือ “ความเป็นมหาวิทยาลัย”
มีความลุ่มลึกทางวิชาการ
มีผลกระทบเพื่อสังคมที่เฝ้ายวดลาดและสันติสุข
พร้อมที่จะชี้นำสังคมให้ถูกทำนองคลองธรรม
และมีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง
เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ที่มุ่งสร้างคุณภาพทุกด้าน
“คุณภาพที่รวมหอมไม่ได้” สืบไป

ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ

การศึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

๑. ความหมายของคำว่า “การศึกษา” (Education)

สมมุติว่า มีห้องอยู่ห้องหนึ่งไม่มีประตู ไม่มีหน้าต่าง อยู่เลย ภายในห้องก็ไม่มีอะไรนอกจากท่อให้อากาศเข้าไปอยู่สูง มากบนเพดาน และที่ข้างๆ พื้นห้องมีช่องเล็กๆ อยู่ช่องหนึ่งพอ ที่จะส่งอาหารเข้าไปได้เท่านั้น สมมุติต่อไปอีกว่า เอาเด็กเล็กคนหนึ่งใส่ไว้ในห้องนั้นแต่ผู้เดียว และปิดช่องเล็กๆ นั้นเสียให้สนิท ตลอดเวลา จะเปิดก็เฉพาะตอนสอดจานอาหารและน้ำเข้าไปให้ และรับปิดช่องโดยรวดเร็วเพื่อไม่ให้เด็กคนนั้นได้เห็นอะไรภายนอก ห้องเป็นอันขาด สมมุติอีกครั้งว่า ลิบปีต่อมาเด็กคนนั้นมีชีวิตอยู่ได้ เราจึงพังห้องนั้นเข้าไปและนำเด็กคนนั้นออกมา ขอให้ลองนึกดูว่าเด็กคนนั้นจะมีลักษณะเป็นอย่างไรบ้างเด็กๆ จะไม่รู้ตัวเป็นหญิงหรือชาย ไม่รู้จักภาษา พูดไม่ได้ไม่เคยประสบพบเห็นมนุษย์ มาก่อนเลย ไม่เคยเห็นท้องฟ้า พระอาทิตย์ ต้นไม้ สัตว์ บ้านช่อง ถนนหนทาง ฝนตก แดดออก ฯลฯ เรียกว่าไม่เคยพบอะไรทั้งสิ้น คงจะคูพิลิกเต็มที พูดก็ไม่ได้ กิริยามารยาทก็ไม่มี ทุกๆ อย่างไม่เคยเห็น ไม่เคยสัมผัสทั้งสิ้น นอกจากกำแพงสี่ด้านของห้อง เท่านั้นการที่ไม่เคยได้ ประสบ พบเห็นหรือสัมผัสอะไรเลยนี้ เรียกว่า ไม่มีประสบการณ์ นั่นเอง ซึ่งทำให้ไม่รู้อะไรทั้งสิ้น กล่าวอีกทีหนึ่งก็คือ ไร้การศึกษา อย่างเด็ดขาด แต่ถ้าเด็กผู้ใดได้ประสบพบเห็นพอควร หรือว่ามีประสบการณ์พอควรก็เรียกได้ว่าเป็น ผู้ที่ได้รับการศึกษาพอควร ส่วนเด็กที่ได้ประสบพบเห็นสิ่งต่างๆ มากมายหลายด้านและล้วนแล้วแต่เลือกสรรมาเฉพาะที่ดีๆ และเหมาะสมทั้งนั้น กล่าวคือประสบการณ์มากและดีด้วยนั้น ก็เรียกว่าได้ว่าเป็นเด็กที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี เด็กที่เรากล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าเติบโตขึ้นมาหรือ งอก ขึ้นมาแต่ทางร่างกายเท่านั้น ส่วนทางจิตใจ ทางความรู้และทางทักษะทั้งปวง ไม่ได้เจริญหรือ งอก ขึ้นมาอย่างไม่ครบถ้วน และ ไม่งดงาม เสียเลย ตรงกันข้ามกับเด็กที่ได้ประสบพบเห็นมาก และล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดีๆ และเหมาะสม หรือเรียกได้ว่าได้รับการศึกษานั้นย่อมจะได้ งอกขึ้น อย่างครบถ้วน หรือ อย่างงดงาม เช่นอ่านออกเขียนได้ มีความรู้ แฉ่งต่างๆ มีวินัยดี รู้จักการแต่งกายที่สุภาพ มีกิริยามารยาท เรียบร้อยมีวาจาเพราะมีคุณธรรมและศีลธรรม รู้จักขนบธรรมเนียม ประเพณี ประกอบอาชีพได้ รู้จักเคารพบิดามารดาและครูบาอาจารย์ รู้สึกหวงแหนประเทศชาติ ฯลฯ เด็กอย่างนี้เรียกได้ว่า งอกงาม ดังนั้นนักปรัชญาทางการศึกษาจึงกล่าวว่า การศึกษาคือความ เจริญงอกงาม หรือพูดอีกทีหนึ่งก็คือ การจัดประสบการณ์ที่

เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อผู้เรียนจะได้ งอกงาม ขึ้นตามจุด ประสงค์

๒. ปัญหาพื้นฐานที่ยังแก้ไม่ตกในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือนักเรียนแต่ละคน ย่อมจะแตกต่างกันอยู่ ไม่ใช่ในน้อยทั้งในทางร่างกาย ในทางกำลังปัญญา ในทางนิสัยใจคอ ในเรื่องที่อยู่บ้านช่อง ในทางครอบครัวบิดา มารดา ในเรื่อง ความสามารถในการเรียน และอื่น ๆ กล่าวคือ มีสิ่งที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Individual differences อยู่ เมื่อนักเรียนมาเข้าโรงเรียนก็จัดให้อยู่กันเป็นห้องๆ เช่น ห้องมัธยมหนึ่ง ห้องมัธยมสอง ฯลฯ แต่ละห้องมีนักเรียน ๓๐ คน ๔๐ คนบ้าง บางห้องก็ใส่เข้าไปถึง ๕๐ คนก็มี ในการสอนนักเรียนแต่ละห้องนั้นก็สอนหนังสือหรือ ตำราอย่างเดียวกัน ใช้เวลาในการสอนเท่ากัน สอนโดยครูคนเดียว กัน ใช้วิธีสอนอย่างเดียวกันใช้อุปกรณ์การสอนอย่างเดียวกัน ดูประจักษ์ว่านักเรียนเหล่านั้นเหมือนกัน หรือประจักษ์ว่าเป็นคนๆ เดียวกันและครูก็หวังจะให้นักเรียนสอบได้ดีทุกคนเช่นเดียวกัน อีกด้วย

ตามความเป็นจริงแล้วนักเรียนบางคนก็เรียนได้เข้าใจดี บางคนก็รู้อ่างๆ ปลายๆ บางคนไม่เข้าใจเอาเสียเลย ถึงเวลา สอบไล่เข้า ก็ตกกันมาก ๆ มีได้ตีสามใจครูอยู่ไม่มากนัก ถ้าไม่ ระวังจะหวังให้ตีในเรื่องนี้ จะมีนักเรียนตกเต็มบ้านเต็มเมืองก็จะ เป็นอันตรายอย่างยิ่ง

ถ้าโรงเรียนสามารถจัดครูสอนเป็นรายตัวได้ก็จะ วิเศษยิ่ง เพราะจะได้เอาใจใส่อย่างเต็มที่ เช่น จัดประสบการณ์ ต่างๆ ให้สมกับความสามารถและระดับปัญญาของผู้เรียนได้ อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเรียนในด้านวิชาการ ด้านคุณธรรม ศีลธรรม และด้านทักษะต่างๆ ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพก็พอจะจัดให้ เหมาะสมได้ ทำให้นักศึกษาแต่ละคนเหล่านั้นเข้าใจดีขึ้นและ สอบไล่ได้ แต่ในปัจจุบันนี้โรงเรียนไม่อาจจะปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้ อย่างเก่งก็เพียงแบ่งนักเรียนทั้งชั้นออกเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ก็ไม่อาจจะช่วยรายตัวได้ทั่วถึง ไม่อาจจะใช้หนังสือต่างกันออกไป และ ไม่อาจจะใช้เวลาเรียนแตกต่างกันออกไป บางโรงเรียนที่มีน้ำใจดี ก็อุตส่าห์จัดสอนเพื่อปรับปรุงหรือซ่อมแซมเสริม (Remedial

teaching) แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลนี้ ยังเป็นเรื่องที่แก้ไม่ตก แต่ก็คงจะแก้ตกได้สักวันหนึ่งแน่ ๆ

๓. บุคคลหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน เริ่มต้นที่เดียว เมื่อยังเป็นเด็ก ๆ อยู่ บิดามารดา หรือ จะเรียกว่า ฝ้ายบ้าน เป็นผู้ให้การศึกษา กล่าวคือสั่งสอนและอบรม เมื่อโตขึ้นพอสมควรก็ส่งไปให้ โรงเรียน เป็นผู้ทำการสั่งสอนและอบรมแทนบ้าน จนพูดกันเสมอว่าโรงเรียนนั้นแท้ที่จริงก็เป็นส่วนต่อเติมของบ้าน (School is an extension of home) นอกจากนี้แล้ว ทางศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการอบรมคุณธรรม และศีลธรรมให้แก่ผู้เรียน บิดามารดาหรือฝ้ายโรงเรียนอาจจะพาผู้เรียนไปที่วัดหรืออาจจะนิมนต์พระมาอบรมโดยตรงที่โรงเรียนเป็นประจำก็ได้ อนึ่งในสังคมหรือในสิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ถ้ามีแต่ของที่คิดและเหมาะสมให้แก่ผู้เรียนได้เห็น จะเป็นของภาครัฐหรือของภาคเอกชนก็ตาม ก็ย่อมจะเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นการสนับสนุนการศึกษา หรือการรอกงามของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ในทางตรงกันข้าม ถ้าในสังคมมีแต่สิ่งที่เป็นอบายมุข ไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยหรือว่ามีแล้ว จะไม่ปฏิบัติตามก็ยังไม่ได้ ขาดความเมตตาปราณี มีแต่การทำร้ายกัน ลักขโมยกัน ฆาตกรรมเขา หลอกหลวงต้มตุ๋น และเสพของมีเงินเมาและยาเสพติดทั้งปวง ฯลฯ เช่นนี้แล้วการอบรมของฝ้ายบ้าน ฝ้ายโรงเรียนและฝ้ายศาสนาก็จะไม่เกิดผลดี เพราะอำนาจของสิ่งแวดล้อมนั้น มันรุนแรงยิ่งนัก โดยทั่ว ๆ ไป จะเห็นว่า ฝ้ายบ้าน ฝ้ายศาสนา และฝ้ายสังคมมักจะปล่อยให้ฝ้ายโรงเรียนแต่ผู้เดียว เป็นผู้สั่งสอนและ อบรม จึงทำให้เกิดปัญหาในสังคมอยู่อย่างมาก เมื่อใดทุก ๆ ฝ้ายทั้งสี่ฝ้าย มองเห็นภัยร่วมกัน และร่วมมือกันสั่งสอนอบรมอย่างเต็มที่แล้ว ก็จะทำให้เกิดผลอย่างเต็มที่แก่การศึกษาในบ้านเมืองนั้นอย่างแน่นอน และจะต้องทำดังกล่าวนั้นโดยตลอดไป ถ้าชะงักเสียเมื่อใด ผลร้ายก็จะเกิดขึ้นอีก

๔. การศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อเป็นดังกล่าวนั้นแล้ว ก็แปลว่า การศึกษาของแต่ละคนนั้น จะต้องดำเนินไปตลอดชีวิต คือ “Life-long education” จะชะงักไม่ได้ จะเป็นการศึกษาแบบในระบบหรือแบบนอกระบบ หรือศึกษาโดยตนเองก็ตาม ว่าที่จริงแล้วบุคคลจะต้องศึกษาตั้งแต่ออกจากท้องแม่ตลอดไปจนถึงลงสู่หลุมฝังศพ คือดังที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า “From the womb to the tomb” เรื่องการศึกษาตลอดชีวิตนี้ ถ้าจะพูดในเชิงปฏิบัติก็อาจจะพูดได้ว่า

ก. ผู้ที่ไม่ได้เรียนเลยในชีวิตของเขาจะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียน

ข. ผู้ที่ออกจากสถานศึกษากลางคัน จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียนต่อไป

ค. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้ว แต่เนื่องจากเหตุการณ์โลกหรือสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกิดมีทักษะใหม่ๆ ขึ้นมากมาย ทักษะที่ได้เรียนไว้อ่อน ๆ นั้น กลายเป็นสิ่งล้าหลังและใช้ไม่ได้ อีกต่อไป ในกรณีเช่นนี้เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียนใหม่หรือเรียนเพิ่มเติม

ง. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้วในระดับสูงแต่เนื่องจากมีความรู้ใหม่ๆ อันเป็นผลของการวิจัย ค้นคว้าและประดิษฐ์เกิดขึ้นอย่างมากมาย และรวดเร็ว ทำให้ความรู้ที่ศึกษาไว้เดิมนั้นล้าหลังไป ก็จะต้องได้มีโอกาสศึกษาใหม่ หรือปรับปรุงตัวเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ หรือเริ่มศึกษาเล่าเรียนในแนวทางใหม่ไปเลย ก็ได้

๕. ความเป็นเลิศทางการศึกษา

ในบางยุคบางสมัย สถานศึกษามีความเข้มงวดมากในการสั่งสอนและอบรมเช่น ให้มีวิชาบังคับมาก ๆ แต่ละวิชาที่สอนในระดับที่ยากมาก ๆ มีเวลาเรียนสัปดาห์ละหลายชั่วโมง มีการอบรมความประพฤติและวินัยสม่ำเสมอ เวลาสอบไล่ก็เข้มงวด กวดขันในการให้คะแนนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้โดยหวังว่าจะได้เกิดความเป็นเลิศในการศึกษา เมื่อปฏิบัติไปได้สักยุคหนึ่งก็ปรากฏว่า ผู้ที่มีความเป็นเลิศนั้นมีจำนวนน้อย นอกนั้นก็จะต้องซ้ำชั้น หรือตกออกจากสถานศึกษาไป ดังนั้นก็เกิดอะใจว่าการให้ผู้เรียนตกมาก ๆ กลาง ๆ เป็นจำนวนมาก ไม่น่าจะเป็นการดี สำหรับประเทศชาติเลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็พากันลดหย่อนการสั่งสอนและอบรมอย่างเข้มขมนั้นเสีย มีสอนวิชาในระดับง่าย ๆ ลดเวลาเรียนแต่ละสัปดาห์หรือแต่ละปีลง ครูบาอาจารย์ก็บรรจุผู้ที่มีคุณวุฒิไม่สูงนัก ฯลฯ เมื่อปฏิบัติอย่างหละหลวมนาน ๆ เข้าก็กลายเป็นอ่อนเปียกหรือละเลยไปทั้งระบบ พอสำนึกได้ว่าเกิดเหลวและขึ้นแล้ว ก็รีบกำหนดวิชาบังคับอย่างยากขึ้นอีก เพิ่มเวลาแต่ละวัน แต่ละปีให้มากขึ้น เพิ่มการบ้านให้มากขึ้น บรรจุเฉพาะครูอาจารย์ที่มีวุฒิสูงเท่านั้น ฯลฯ เหมือนอย่างเดิมอีก

จะเห็นได้ว่าแกว่งไปแกว่งมาเหมือนลูกตุ้มนาฬิกา เมื่อแกว่งไปจนสุดทางซ้ายมือแล้ว ก็แกว่งกลับไปทางขวาจนสุดอีก แล้วก็แกว่งไปทางซ้ายมืออีก ฯลฯ เป็นอยู่เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป เมื่อมองดูผลของการดำเนินการศึกษาแบบแกว่งไป-มาของลูกตุ้ม (Swinging pendulum) ดังกล่าวนั้น จะเห็นว่า จะได้ผู้เรียนที่เป็นเลิศไม่กี่คนนัก ถ้าแกว่งไปในทางที่เรียนยากและเข้มงวด ก็ได้ผู้เรียนได้อย่างดีเลิศเพียงไม่มากนัก ตกกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าแกว่งไปในทางที่เรียนง่าย ๆ และไม่เข้มงวด

ก็ไม่ได้ที่เป็นเลิศเลย แม้มีคนสอบได้มากก็จริง บุคคลเหล่านั้นไม่เก่งจริง มักจะปานกลาง (Mediocre) กันทั้งนั้น คนที่มีสติปัญญาสูง ก็ได้เรียนไม่สูงตามกำลังปัญญาของเขา ทำให้ไม่ได้ความเป็นเลิศในทางการศึกษาไปเสียอีก เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จะทำอย่างไร จึงจะเกิดความเป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นในสถานศึกษาหรือในประเทศชาติได้

ขั้นแรกจะเห็นได้ว่าเป็นเช่นนี้ ก็เพราะมิได้คำนึงถึงปัญหาเรื่อง “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” อันเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานานแล้วนั่นเอง การแก้ไขที่คืบคั้นจึงต้องมุ่งที่ปัญหานี้

ปัจจุบันนี้ได้มีนักวิชาการการศึกษา ซึ่งเห็นว่าการใช้วิธีการแบบ “Swinging pendulum” นั้นไม่อาจสร้างความเป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นได้ ทางที่คืบคั้นควรจะใช้วิธีการแบบ “Spiral staircase” คือการขึ้นบันไดเวียนคือให้ผู้เรียนทุกคนได้ขึ้นบันไดและให้เวียนขึ้นไปสูงสุดเท่าที่ตนสามารถจะขึ้นได้ ทั้งนี้เป็นการยกระดับ ของทุกๆ คนให้สูงขึ้นไปอย่างสูงสุดตามความสามารถของแต่ละคน ใครเก่งมากก็ขึ้นได้สูงมากและ ส่งเสริมเป็นรายตัวให้ขึ้นไปให้สูงสุด ใครเก่งน้อยหรือไม่เก่งก็ส่งเสริมเป็นรายตัวให้เขาขึ้นไปให้สูงที่สุดที่เขาจะทำได้ เรียกว่า เป็นการยกระดับขึ้นทั้งโรงเรียนหรือทั้งชาติ ไม่มีใครตกหล่นหรืออยู่ ระดับเดิมอย่างในแบบการกว้างไป-มาของลูกตุ้มเลยเมื่อฟังดูแล้ว ก็แปลว่าต้องพิจารณาเป็นรายตัว (Individualization)

อนึ่งปัจจุบันนี้กำลังอยู่ในยุคคอมพิวเตอร์ (Computer age) แล้วการสอนเป็นรายตัว จึงเป็นของที่กระทำได้แล้ว กล่าวคือผู้เรียนแต่ละคนจะมีเครื่องคอมพิวเตอร์ประจำตัวของตัวเอง ครูอาจารย์จะต้องจัดโปรแกรมสำหรับเครื่องคอมพิวเตอร์ของแต่ละคน ให้เหมาะสมกับความถนัดและระดับสติปัญญาของเขาเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้เรียนก็จะได้เรียนคด่งขึ้นเพราะตรงความสามารถของตัวเองและคงจะสอบได้ดีขึ้นมาก

ตามที่กล่าวข้างต้นนั้นคือ “ความเป็นเลิศทางการศึกษา” ที่แท้จริง เป็นการแก้ปัญหา “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” ให้ตกไป และเป็นการทำให้ทุกคนได้เรียนตามความถนัดและความสามารถของตน และเป็นการทำให้ทุกคนได้เรียนตรงตามความถนัดและความสามารถของตนและเป็นการทำให้ทุกคนได้ประสบความสำเร็จ ในการยกระดับตนเองเท่าที่จะทำได้ จะไม่มีการสอบตกกลางคัน ใครเก่งมากก็ขึ้นถึงบันไดขั้นสูงสุด ใครเก่งน้อยก็อยู่บนบันไดขั้นลดลงมาแต่ได้ขึ้นสูงไปจากเดิมทุกคน

ความเป็นเลิศนั้นย่อมมีอยู่หลายชนิดและหลายระดับ มิใช่เพียงอย่างเดียว ผู้เรียนทุกคนจะต้องพบกับความสำเร็จในการเล่าเรียน เมื่อพูดอย่างนี้ก็จะทำให้นึกถึงเจตนารมณ์ของนักการศึกษาที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษไว้นานแล้วว่าบุคคลทั้งปวง

จะต้องมีสิ่งต่อไปนี้

- ก) Access to education (ได้รับการศึกษา)
- ข) Success in education (พบความสำเร็จ ในการศึกษา)
- ค) Benefit from education (ได้ประโยชน์ จากการศึกษา)

บรรณานุกรม

Cross, K. Patricia. “The Rising Tide of the School Reform Reports”, Phi Delta Kappan. November ๑๙๘๔, p.๑๗๒-๑๗๖

สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๘.

การศึกษาและจริยธรรม

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี และงานยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๒๕๕๙

วิธีสอนแบบอริยสังส์หรือวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังส์

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

อาชีพต่าง ๆ ที่นับได้ว่าเป็นอาชีพระดับสูง (Profession) ย่อมจะมีวิธีการและอุปกรณ์เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานทั้งสิ้น เป็นต้นว่า นายแพทย์ก็ย่อมจะมีวิธีการรักษาต่าง ๆ สำหรับรักษาคนไข้ และมีหูกยาและเครื่องมือแพทย์เป็นเครื่องดำเนินงาน นายช่างวิศวกรก็ย่อมมีวิธีต่าง ๆ ในการสร้างหรือการก่อสร้างและมีอุปกรณ์ในทางวิศวกรรมมากมายเป็นเครื่องดำเนินงาน ส่วนผู้ที่มีอาชีพเป็นครูอาจารย์นั้นก็ทำนองเดียวกันคือย่อมจะมีวิธีการสอนต่าง ๆ และมีอุปกรณ์การสอนมากมายเป็นเครื่องดำเนินงาน

วิธีการของครูหรือที่เรียกว่าวิธีสอนนั้นมีสองประเภท ประเภทหนึ่งคือ วิธีสอนทั่วไปซึ่งเป็นแม่บทใหญ่และเป็นแนวทางของการสอนทั้งปวง ประเภทที่สองคือ วิธีสอนเฉพาะซึ่งกล่าวโดยเฉพาะสำหรับแต่ละวิชาไป เช่น วิธีสอนให้อ่านออกวิธีสอนเลขคณิต วิธีสอนสังคมศึกษา เป็นต้น วิธีสอนเฉพาะแต่ละอย่างนี้ก็ย่อมจะยึดแนวทางของวิธีสอนทั่วไปเป็นหลัก และการทำการพลิกแพลงหรือดัดแปลงรายละเอียดต่าง ๆ ให้เข้ากับเนื้อหาของวิชาแต่ละอย่างที่จะสอนเท่านั้นเอง สำหรับในบางวิชา เช่น สังคมศึกษา อาจนำเอาวิธีสอนทั่วไปทั้งดุ้นเข้าไปใช้โดยตรงเลยก็อาจจะเป็นได้ ดังนั้น ต่อจากนี้ไป เมื่อพูดว่าวิธีสอนก็ขอให้เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงวิธีสอนทั่วไป ซึ่งเป็นหลักใหญ่หรือแม่บทใหญ่ของการสอนทั้งปวง

ในประเทศไทยที่การศึกษาได้เจริญมานานแล้ว ครูหรือวงการศึกษาย่อมจะกำหนดวิธีสอนไว้เป็นการแน่นอน เพื่อจำได้นำออกใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมและการสอนนักเรียนเป็นการประจำแน่นอนและอย่างเชื่อถือได้ อนึ่ง เมื่อได้กำหนดไว้คราวหนึ่งแล้วต่อมาเมื่อวิทยาการทางการศึกษาได้ก้าวหน้าไปอยู่เรื่อย ๆ และทำให้การสอนและอบรมนักเรียนได้ผลดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

จะเห็นได้ว่าเมื่อประมาณ ๖๐ ปีมาแล้ว ประเทศในทวีปยุโรปเช่นประเทศอังกฤษและประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ เช่นประเทศสหรัฐฯ ครูทั่ว ๆ ไปได้กำหนดเอาวิธีสอนตามขั้นทั้งห้าของแฮร์บาต (The Herbartian Five Formal Steps) เป็นวิธีสอนทั่วไป และได้ใช้กันอย่างแพร่หลายมากเป็นที่ทราบดีกันอยู่แล้วว่า วิธีสอนตามขั้นทั้งห้านี้ประกอบด้วย

๑. ขั้นเตรียม
๒. ขั้นสอน
๓. ขั้นย่อ
๔. ขั้นทวน
๕. ขั้นใช้

วิธีสอนตามขั้นทั้งห้านี้ ยอมรับกันว่าอาจเหมาะสมในการที่จะมอบหมายหรือหยิบยื่น (import) วิชาการหรือความรู้ให้แก่ผู้เรียน แต่อาจจะไม่เหมาะสมนักในการกระตุ้นเตือนให้ผู้เรียนได้คิดค้นหรือสร้างสรรค์ด้วยตัวเอง ข้อบกพร่องอันนี้ทำให้ครูทั้งหลายใฝ่ใจพยายามแก้ไขและพยายามหา路子ใหม่กันอยู่เสมอ

จนกระทั่งถึงเวลาประมาณเมื่อ ๓๐ ปี มาแล้วนี้เอง ครูหรือนักการศึกษาจำนวนมากได้มีความเห็นว่า วิธีการคิดของมนุษย์ ชนิดที่เรียกว่า Reflective Thinking นั้น อาจนำมาใช้เป็นวิธีสอนได้เป็นอย่างดีทีเดียว (วิธีการคิดที่ว่านี้นักปรัชญาเรียกว่า วิธีแห่งปัญญาหรือ The Method of Intelligence ส่วนนักวิทยาศาสตร์เรียกว่า วิธีวิทยาศาสตร์หรือ The Scientific Method ซึ่งที่จริงก็คืออันเดียวกัน) วิธีการดังกล่าวนี้ นักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ได้นำมาใช้ในการ คิดค้น แก้ปัญหา และ ใตรตรง ซึ่งได้ผลอย่างมากมาตามทีปรากฏชัดอยู่ทั่วไปแล้ว นักวิจัยจะเป็นนักวิจัยการศึกษาหรืออื่น ๆ ก็ตาม ย่อมจะยึดวิธีการดังกล่าวเป็นแนวทางเช่นกัน ดังนั้น ครูหรือนักการศึกษาจึงได้ทดลองเอามาใช้เป็นวิธีสอนคู่บ้าง โดยเฉพาะได้ทดลองก่อนในวิธีสอนสังคมศึกษา ก็ปรากฏว่าได้ผลดียิ่ง วิธีการดังกล่าวนี้ว่าที่จริงแล้วก็ป็นวิธีการสำหรับใช้ในการแก้ปัญหาหน้ตนเอง (Problem Solving) ไม่ว่าในแง่ใดของชีวิตถ้ามีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาอยู่ด้วยแล้ว วิธีการนี้ย่อมจะเอามาใช้ได้เสมอ ในการสอนวิชาต่าง ๆ ย่อมจะมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาอยู่ทั้งสิ้น ดังนั้น การทดลองเอาวิธีการของ Reflective Thinking มาใช้ จึงได้ผลในทางการสอนเป็นอันมาก และซ้ายังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการคิดค้นวิจัยและสร้างสรรค์อย่างมาอีกด้วย นับว่าเป็นการสนใจครูหรือนักการศึกษาอยู่มาก ครูจึงได้เปลี่ยนวิธีการเดิมหันมายอมรับนับถือเอาวิธีการแห่งปัญญานี้มาใช้เป็นวิธีสอน จนทราบเท่าทุกวันนี้ โดยย่อวิธีการแห่งปัญญานี้ประกอบด้วยวิธีการ ๕ ขั้น ต่อเนื่องกันและเกี่ยวพันกัน (บางท่านอาจจะแบ่งชอยออกไปมากกว่า ๕ ขั้น ก็ย่อมทำได้)

๑. การกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง (Location of Problem)
๒. การตั้งสมมุติฐาน (Setting up of Hypotheses)
๓. การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimentation and Gathering of Data)

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

๕. การสรุปผล (Conclusion) ซึ่งผลที่สรุปได้ในโอกาสข้างหน้าก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้อีก ไม่คงที่ คือเป็นอนิจจัง และเมื่อสรุปได้คราวหนึ่งแล้วก็อาจนำไปเป็น Hypothesis สำหรับกรณีอื่น ๆ ก็ได้

วิธีสอนทั้งสองประการที่กล่าวมาแล้วคือ The Herbartian five Formal Steps และ The Method of Intelligence นี้ ต่างก็ได้ถูกนำมาใช้ในเมืองไทยอย่างแพร่หลาย ในชั้นแรกโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมและแผนกฝึกหัดครูมัธยมในมหาวิทยาลัย ก็ได้ใช้วิธีสอนตามขั้นทั้งห้าอย่างเคร่งครัดมาก นักเรียนฝึกหัดครูและนิสิตฝึกหัดครูในสมัยนั้นเมื่อเตรียมการสอนจะต้องแสดงการสอนเป็นขั้น ๆ ทั้ง ๕ ขั้น นั้นอย่างชัดเจนทีเดียว ในลำดับต่อมา เมื่อต่างประเทศได้รับนับถือเอาวิธีการแห่งปัญญามาเป็นวิธีสอนแล้ว คนไทยรุ่นหลัง ๆ ก็ได้นำเอามาใช้ในโรงเรียนไทยของเราบ้างเหมือนกัน จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ส่วนวิธีสอนตามขั้นทั้งห้าก็ค่อย ๆ หายไป

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าในยุคปัจจุบัน ครูไทยได้ใช้วิธีการสอนซึ่งค้นพบหรือกำหนดใช้กันอยู่ในต่างประเทศทั้งสิ้น ครูไทยเราเองหาได้กำหนดวิธีการสอนของเราเองเอาไว้ไม่ หรือถ้าจะมีการกำหนดกันไว้ในยุคก่อน ๆ ก็มีได้ปรากฏให้ชัดเจน และมีได้เป็นที่รู้หรือปรากฏแก่ครูในยุคนั้นเลย

ถ้าจะพูดกันอย่างแรง ๆ ก็คือว่า ครูไทยเราตั้งแต่ไหนแต่ไรมาหาวิธีสอนของตัวที่ปรากฏชัดไม่ ค่อยแต่จะนำที่เขาคิดไว้ได้แล้วในต่างประเทศมาใช้เท่านั้นเอง แต่ที่กล่าวเช่นนี้ ฟังแล้วก็น่าสงสัยเพราะไทยเราเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมมานาน คนไทยมีความเคารพสักการะในครูของตนอย่างยิ่ง ในกรณีที่ครูไทยเราได้รับการเคารพนับถืออย่างมากมาจากศิษย์นั้นคงต้องมีอะไรดีอยู่บ้างเป็นแน่ อาจจะเป็นเพราะทำการสอนดีกระมัง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าค้นคว้าและสอบถามดูเป็นอย่างยิ่ง

โอกาสนี้จึงขอเชิญชวนให้บรรดาครูหรือนักการศึกษาไทยทั้งหลาย ได้ช่วยกันคิดค้นและสอบถามดูว่าไทยเรานั้นตั้งแต่ดั้งเดิมมาได้ใช้วิธีสอนอะไร และวิธีสอนดังกล่าวนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญาหรือจิตวิทยาประการใดบ้างหรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้ก็คงจะเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว

เพื่อเป็นการเริ่มต้นในงานด้านนี้ ข้าพเจ้าเองมีแนวคิดอยู่ดังต่อไปนี้

๑. ครูไทยเราคงจะได้มีวิธีสอนอยู่แล้วแน่ ๆ เพราะชาติที่มีวัฒนธรรมมานานแล้วเป็นชาติที่รักษาเอกราชไว้โดยตลอดมา และครูไทยก็ได้รับการเคารพนับถือจากนักเรียนหรือศิษย์เก่าเป็นอย่างมาก ผิดกับในประเทศอื่น ๆ จนถึงกับมีการไหว้ครู และจัดให้มีวันไหว้ครูขึ้นเป็นพิเศษในสถานการณการศึกษาต่าง ๆ

๒. แต่เนื่องจากวิธีสอนของครูไทยมิได้เขียนไว้ให้ปรากฏ ก็จำเป็นต้องพยายามเสาะแสวงหาหรือพยายามอนุมานเอาให้จงได้

๓. วัฒนธรรมของชาติไทย เราได้ยอมรับนับถือว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระบรมครู พระบรมครูย่อมจะต้องมีวิธีสอนที่ดีแน่ ๆ ดังนั้น ถ้าเราพบว่าวิธีสอนของพระพุทธองค์เป็นอย่างไรแล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นวิธีสอนของครูไทยได้

๔. วิธีสอนของพระพุทธองค์จะเขียนไว้ ณ ที่ใดบ้างหรือเปล่า ไม่ปรากฏ จะมีการอธิบายเกี่ยวกับวิธีสอนที่พระองค์ทรงใช้ไว้ที่ใดบ้าง ก็ไม่ทราบกันแพร่หลายดังนั้น จึงจำเป็นต้องอนุมานหรือคาดหมายเอาบ้าง โดยมากสิ่งที่เราทราบกันนั้นก็คือพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ พระไตรปิฎก ซึ่งรวบรวมสิ่งที่สำคัญทั้งหมดของพระพุทธศาสนาเอาไว้ ก็เป็นหนังสือที่มีจำนวนมากหลายเล่ม เรายังไม่มีเวลาที่จะอ่านให้หมดได้ จึงไม่มีโอกาสจะค้นพบได้ว่าจะมีคำอธิบายเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธองค์อยู่ในพระไตรปิฎกบ้างหรือไม่

๕. แต่เพื่อความรวดเร็ว เราก็ควรที่จะสามารถคาดหมายหรืออนุมานเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธองค์ได้บ้างตามสมควรจากคำสั่งสอน หรือจากพฤติการณ์ต่าง ๆ ของพระองค์

๖. เนื่องจากอริยสัจสี่เป็นคำสอนที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง และพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การได้มาซึ่งอริยสัจสี่ก็เป็นที่น่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่ง เราจึงพยายามทำการคาดหมายหรืออนุมานเอาวิธีสอนออกจากอริยสัจสี่และพฤติการณ์แวดล้อมต่าง ๆ นั้น ได้บ้างไม่มากก็น้อย

๗. จากการอนุมานก็พอจะมองเห็นหรือพอที่จะอนุมานได้ว่าวิธีการของอริยสัจสี่นั้นคล้ายกับวิธีการแห่งปัญญา หรือวิธีการคิดแบบ Reflective Thinking อย่างที่สุด ดังที่จะได้พยายามเปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

<p>ชั้นต่าง ๆ ของอริยสัจสี่</p>	<p>ชั้นต่าง ๆ ของวิธีการแห่งปัญญา หรือวิธีวิทยาศาสตร์ หรือ Reflective Thinking</p>
<p>๑. ทุกข์ ชีวิตนี้เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง ดังนั้น ปัญหาของเราคือทำอะไรจึงจะได้พ้นทุกข์</p> <p>๒. สมุทัย สาเหตุใหญ่ที่ทำให้เกิดทุกข์ก็แก้ตัดหน้า ดังนั้นถ้าเพื่อหาทางกำจัดตัดหน้าเสียได้ ทุกข์ก็คงจะหมดไป (วิธีการที่อาจทดลองเพื่อกำจัดตัดหน้า อาจมีดังนี้ การอดอาหาร การสมาธิ การเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง ฯลฯ)</p> <p>๓. นิโรธ การดับทุกข์ (เป็นสภาวะ) ดังนั้น อาจดำเนินการต่างๆ เพื่อให้ทุกข์ดับ หรือเพื่อบรรลุนิโรธ สภาวะแห่งการพ้นทุกข์ (เช่น ทำการอดอาหาร เมื่อเห็นว่าทำทุกข์กรรมไม่อาจพ้นทุกข์ได้ ก็ลองทำอย่างอื่นต่อไปอีก)</p> <p>๔. มรรค จากการปฏิบัติสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองแล้ว ก็ตกลงสรุปผลได้ว่า วิธีการที่จะพ้นทุกข์ได้นั้นมีทางเดียว คือ ทางที่เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด”</p>	<p>๑. การกำหนดปัญหา การพิจารณาเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อกำหนดปัญหา ให้ถูกต้องและเหมาะสม (ในกรณีนี้ เมื่อพิจารณาเห็นว่าชีวิตเป็นความทุกข์) อย่างยิ่งแล้ว ก็กำหนดปัญหาได้ว่าทำอะไรจึงจะพ้นทุกข์นั่นเอง</p> <p>๒. การตั้งสมมติฐาน เมื่อเข้าใจปัญหาโดยรอบคอบแล้ว เช่นรู้ถึงสาเหตุของปัญหา เป็นต้น ก็อาจตั้งสมมติฐานหรือลองกำหนดหลักการในการแก้ไขได้ (เช่น กำหนดว่าจะต้องกำจัดตัดหน้าเสียให้สิ้นเชิง และกำหนดวิธีการย่อยลงไปอีกว่า อาจจะอดอาหาร อาจทำสมาธิ เป็นต้น)</p> <p>๓. การทดลองและเก็บข้อมูล ลองทำตามที่ตั้งสมมติฐานไว้แล้ว เช่น ลองอดอาหาร ลองทำสมาธิ ฯลฯ และจดหรือจดจำผลของการปฏิบัติแต่ละอย่างไว้เพื่อจะได้พิจารณาต่อไป</p> <p>๔. การวิเคราะห์ข้อมูล</p> <p>๕. การสรุปผลหรือผลต่างๆ ที่จัดไว้ในขั้นทดลองนั้นเพื่อจะรู้ว่ามีสิ่งใดแก้ปัญหาที่กำหนดไว้ ตั้งแต่ต้นได้หรือไม่ได้ประการใดแล้วสรุปให้เป็นหลักเกณฑ์หรือข้อความที่แน่ชัดว่า ได้แก้ปัญหา ได้ด้วยวิธีใดและได้ผลประการใด (เช่นวิธีสรุปว่า ทุกข์กรรมนั้นไม่ได้ผลในการดับทุกข์ แต่การปฏิบัติตามแนวทางของ “มรรคมืองค์แปด” นั้นเป็นทางเดียวที่อาจพ้นทุกข์ได้ แต่จะพ้นได้ในระดับโลกียะหรือระดับโลกุตระก็ต้องแล้วแต่เหตุการณ์</p>

จากการเปรียบเทียบข้างบนนี้ ก็พอจะเห็นได้ว่าชั้นต่าง ๆ ของอริยสัจสี่ และชั้นต่าง ๆ ของวิธีวิทยาศาสตร์ หรือวิธีการแห่งปัญญานั้น คล้ายคลึงกันเต็มที่ จะกล่าวว่าเป็นอันเดียวกันก็ไม่ผิด คือ ต่างก็เป็นวิธีการหาเหตุผลและแก้ปัญหาของตนเอง ดังนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์ไม่ใช่น้อยที่โลกตะวันออกและโลกตะวันตก ได้ค้นพบวิธีการออกมาได้อย่างเดียวกัน โดยที่ไม่ทราบของซึ่งกันและกันเลย ต่างคนต่างคิดออกมา แต่จะสังเกตว่าพระพุทธองค์ได้ทรงใช้วิธีการนี้มา ๒๕๐๗ ปีแล้ว ซึ่งเป็นการใช้มาก่อนโลกตะวันตกเป็นเวลาหลายร้อยปีทีเดียว

ถ้าครูในโลกตะวันตกเอาวิธีการนี้มาเป็นวิธีสอนได้ครูในโลกตะวันออกเราก็ย่อมเอาวิธีการอริยสัจสี่ของพระพุทธองค์มาเป็นวิธีสอนได้เช่นกัน และย่อมเป็นการเหมาะสมอย่างที่ที่สุดที่เราควรจะทำเช่นนั้น เพราะว่าเป็นการนำเอาวิธีการการของพระบรมครูมาใช้เป็นการเจริญรอยตามพระพุทธองค์ไม่มีทางที่จะผิดพลาดไปได้

ดังนั้น จึงอาจพูดได้อย่างภาคภูมิใจยิ่งว่า วิธีสอนของครูไทยของเรานั้นก็คือวิธีสอนแบบอริยสัจสี่เป็นวิธีสอนประจำชาติไทยของเรา ชาติไทยเราเป็นชาติที่มีวิธีสอนมาแล้วตั้งแต่ดั้งเดิม เป็นหน้าที่ของครูไทยทุกคนจะได้ศึกษาให้ทราบและนำไปปฏิบัติให้แพร่หลาย และถ้ามีครูจากต่างประเทศมาถามว่าประเทศไทยมีวิธีสอนอย่างไรหรือไม่ ก็อาจตอบได้อย่างภาคภูมิใจที่สุดว่า เรามีวิธีสอนที่เรียกว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่หรืออริยสัจ” หรือพูดเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า “The four formal steps of the noble truth” และเมื่อครูของชาติอื่นเอาวิธีสอนแบบอริยสัจสี่ไปวิเคราะห์ดู และพบว่าช่างคล้ายกับวิธีวิทยาศาสตร์เสียจริงๆ เขาก็จะรู้สึกอึ้งจรรยาใจเสียบ้าง เขาจะรู้ว่าของเราดีกว่าของเขาเสียอีก

ถ้าเมื่อเขาคงคิดว่า วิธีสอนของไทยเราในขณะนี้ คือวิธีสอนแบบอริยสัจสี่ หรือวิธีสอนตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจสี่จริงๆ แล้ว เราก็ควรกำหนดชื่อของขั้นทั้งสี่เสียให้เหมาะสม ถ้าเราถือว่าการสอนของเรามีสี่ขั้น คือ ขั้นทุกข์ ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และขั้นมรรค ก็ยังขัดข้องใจในคำว่า “ขั้นทุกข์” คำเดียวเท่านั้นเอง เพราะฟังดูไม่เหมาะสมและไม่เข้ากับเหตุการณ์ แต่ถ้าเราตีความคำว่า “ทุกข์” นั้นว่า เป็น “ปัญหา” ใหญ่ของมนุษย์ และใช้คำว่า “ปัญหา” แทนก็อาจจะไปได้ คือเรียกวิธีสอนของเราว่า ประกอบด้วยปัญหา ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และขั้นมรรคที่จริงการใช้คำไทยว่า “ปัญหา” สมมติฐาน เก็บข้อมูลวิเคราะห์ ข้อมูล และสรุปผล ก็ตรงกับคำของภาษาฝรั่งเศสเขาพอดี เพราะว่าเราพยายามแปลจากของเขาโดยตรงไม่ได้มีรากฐานอะไรในทางฝ่ายไทยของเรา เป็นแต่เพียงคิดศัพท์ขึ้นเท่านั้น แต่คำว่า สมุทัย นิโรธ และมรรค เหล่านี้ เป็นคำที่เป็นรากฐานในทางศาสนา เมื่อปรากฏว่าคำเหล่านี้ยังมีความหมายเกี่ยวพันมาถึงขบวนการเรียนการสอนอีกด้วย เราก็อาจรับเข้ามาใช้ในวงการศึกษปัจจุบันได้เลย ตอนแรก ๆ อาจจะยังไม่ถนัดปากแต่่นาน ๆ ไปอาจจะเรียกได้สบาย และเป็นการทำให้ศาสนาพุทธกับวิธีการของการศึกษามีใหม่เข้ากันได้อย่างกลมกลืนที่สุดอีกด้วย

ถ้าตกลงรับขั้นทั้งสี่ของอริยสัจเข้ามาใช้เป็นวิธีสอนแล้ว เราก็อาจเตรียมหน่วยการสอนเรื่อง “การทำน้ำให้สะอาด” เพื่อเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

ขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ ขั้นของการสอน

๑. ขั้นปัญหา ในชุมชนของเรามีน้ำดื่มไม่สะอาดเสียเลย

ป่วยเจ็บกันบ่อย ๆ ทำอย่างไรน้ำดื่มนั้นจึงจะสะอาดได้

๒. ขั้นสมุทัย ถ้าเรากระทำสิ่งต่อไปนี้จะได้น้ำที่สะอาดไหม

๑) แก่งน้ำด้วยสารส้ม

๒) ดมน้ำให้เดือด

๓) กรอง

๔) ถัง

๓. ขั้นนิโรธ นักเรียนทดลองทำสิ่งทั้ง ๔ ประการ ข้างบนนั้น ในห้องปฏิบัติการของโรงเรียน

๔. ขั้นมรรค

(๑) ทำการวิเคราะห์ผลของการทดลองโดยใช้กล้องจุลทรรศน์หรือวิธีการอื่น ๆ นักเรียนก็จะพบว่า

- น้ำที่แก่งด้วยสารส้มนั้นใสดีแต่ยังมีเชื้อโรคเยอะ

- เชื้อโรคตายหมดเลยในน้ำดื่มแต่น้ำขุ่นมาก

- ยังมีเชื้อโรคอยู่มากในน้ำกรอง

- น้ำกลั่นนั้นสะอาดมาก

(๒) ดังนั้น สรุปว่าการทำน้ำให้สะอาดโดยวิธีที่ราคาถูกนั้นคือ แก่งน้ำด้วยสารส้มแล้วเอาไปต้มให้เดือด ส่วนน้ำกลั่นนั้นเป็นที่ต้องการของเราอย่างยิ่ง แต่ออกจะแพงมาก

ในที่สุดขออนุমানเอาว่า ที่เรียกว่า The Scientific Method หรือ The Method of Intelligence นั้น พระพุทธองค์ทรงใช้มาก่อน แต่การแบ่งขั้นนี้อาจจะไม่ตรงกันนักกับของฝรั่ง เพราะต่างอาจารย์ก็ต่างแบ่งกันออกไป แต่เนื้อหานั้นก็คืออันเดียวกัน

ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่ครูอาจารย์ไทย เราจะได้ช่วยกันตรึงตรองในเรื่องนี้ การที่เรามีวิธีสอนซึ่งเป็นของเราเองนั้น ย่อมจะเป็นสิ่งที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศึกษานี้ เป็นอยู่ขณะนี้ ถ้าฝรั่งมาถามว่าครูไทยใช้วิธีสอนอะไร เราก็ชักอึกอึ้งแล้วก็บอกวาก็ใช้วิธีการแห่งปัญญานั้นแหละ ฝรั่งเขาก็รู้ว่าไปลอกของเขา มา แต่ถ้าเราบอกว่าเรามีวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ เขาก็คงตื่นตื่นอยากรู้อย่างไร และเมื่อเขาวิเคราะห์ดู ปรากฏว่าเหมือนกันกับของเขา แต่ของเรามีมาตั้ง ๒๕๐๐ ปีกว่าแล้ว เขาก็คงจะรู้สึกนิยมในครูไทยและศาสนาพุทธไม่น้อยทีเดียว

หนังสือที่ระลึก

ประธานมิตร์บัณฑิต รุ่น ๕

๒๕๐๑

ธรรมะของครู

ดร.กานดา ณ กลาง

หัวข้อเรื่อง “ธรรมะของครู” นี้ นิสิตกลุ่มพุทธจริยสังสรรค์แห่งวิทยาลัยการศึกษาได้เชิญให้ผู้เขียนไปพูดให้ฟังแล้วเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๔ ด้วยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่บรรดานิสิตที่สนใจทั้งหลายผู้จะเป็นครูในอนาคตอันใกล้นี้ ต่อมาผู้แทนบัณฑิตรุ่นปี ๒๕๐๖ ได้มาติดต่อขอให้เรียบเรียงเรื่องในหัวข้อเดียวกันนี้ เพื่อนำลงในหนังสือบัณฑิตประจำรุ่น ผู้เขียนหวังว่าข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้จะประสพแก่เหล่าบัณฑิตได้บ้าง แม้ไม่มากก็น้อยในการดำรงตนอยู่ในอาชีพครู

อันที่จริงหัวข้อข้างต้นนี้อาจฟัง ๆ ดู “แก้วด” หรือเป็นแก่นเป็นสาระในทางธรรมะจนเหลือเกินที่คนขนาดเรา ๆ จะเข้าใจ ความจริงเรื่องที่จะพูด ณ ที่นี้ได้เกี่ยวกับธรรมะขั้นสูงเลิศแต่ประการใด เพราะผู้เขียนได้ทำความเข้าใจกับผู้มาขอให้พูดให้เขียนแล้วว่า ถ้าต้องการเรื่องทำนองดังกล่าวก็ควรจะต้องนิมนต์พระมาเทศน์ หรือเชิญครูอาจารย์ผู้มีอาวุโสสูงสมควรแก่การบรรยายหัวข้อเช่นนี้มาพูดถึงจึงจะเหมาะ ดังนั้นสิ่งที่พูดต่อไปนี้ จึงเป็นแต่เพียงหลักธรรมคำที่ครูพอจะยึดไว้ประจําใจในการปฏิบัติภารกิจของตนและถ้าจะถอดความหมายของหัวข้อ “ธรรมะของครู” ออกให้ดูง่ายขึ้นก็จะได้ความเป็นทำนองว่า การเป็นครูที่ดีนั้นเขายึดหลักปฏิบัติทั่วไปอย่างไรกันบ้างเท่านั้นเอง

การทำสิ่งใดทั้งสิ้นให้ได้ดี เราจำเป็นจะต้องมีหลัก และดำเนินตามหลักเพื่อป้องกันมิให้เราเขวออกนอกทาง หรือผลอทำสิ่งที่เราไม่ยอมทำ หรือไม่เคียดคิดว่าจะอยากเป็นหลักการหรือหลักประจำใจแล้วแต่จะเรียกนั้นก็เปรียบเหมือนระเบียบหรือแผนงาน หรือตัวบทกฎหมายที่วางรูปร่างไว้ให้คนดำเนินรอยตาม และกันความยุ่งยากเดือนร้อนต่าง ๆ แต่ในบางกรณี ในชีวิตของเราแต่ละคน ระเบียบหรือหลักประจำใจของเรา โดยเฉพาะที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเรานั้น ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องออกมาเป็นรูปของข้อเขียน หรือหัวข้อที่จะต้องติดไว้ตามโต๊ะ ตามฝาในห้องทำงาน หรือที่บ้าน แต่ทว่าเป็นหลักที่เราเมื่ออยู่เสมอในใจของเรา บางครั้งเราก็มีหลักของเราน้อยู้อยู่เงียบ ๆ บางคราวเราก็ต้องอ้างอิงพูดถึงหลักในใจของเรานี้บ้างถ้าจำเป็น และในบางครั้งหลักประจำใจของเราอาจจะอยู่ใต้สำนึกของเราก็เป็นได้ กล่าวคือเรามีหลักของเราอยู่เช่นนั้นโดยที่เราไม่ได้นึกถึง แต่หลักอันนี้เองจะเป็นสิ่งที่พร้อมอยู่เสมอสำหรับเราจะหยิบฉวยมาใช้ยามต้องการเป็นสิ่งที่

ทุกคราวเมื่อเราวิเคราะห์ใจของเราเพื่อคำตอบที่คลุมเครือ หลัดนั้นจะคลี่คลายตัวออกให้คำตอบที่แจ่มแจ้งแก่ตัวเรา ทุกครั้งที่เราไม่แน่ใจในการกระทำของตนเอง แล้วใช้เหตุผลความพินิจพิจารณาหลักการของเรา ก็จะผุดเด่นขึ้นในใจทำการสาธกและอธิบายให้แกจิตของเราเอง และนำเราไปสู่ความกระจ่างได้ และเมื่อถึงวาระที่ต้องการหลักการในใจที่เราอาจไม่เคยนึกถึงมาก่อนเลยนี้ ก็อาจจะได้รับการวิเคราะห์นำออกมาตีแผ่ให้เป็นที่เข้าใจกันได้โดยไม่ต้องถาม

เมื่อผู้ที่เป็นครูที่ดีทุกคนสำรวจดูใจของตนเอง ก็อาจจะได้พบหลักประจำใจต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงต่อไปนี้

๑. ความซื่อตรงต่อหน้าที่

หัวข้อนี้จะขอให้มีความหมายครอบคลุมไปโดยกว้างขวางและเริ่มต้นจาก

ก.ความรักในอาชีพและวิชาการ ข้อนี้เป็นเบื้องต้น เพราะคนเราจะทำอะไรจะต้องเริ่มด้วยความรักฝักใฝ่และสนใจในสิ่งนั้น ความฝักใฝ่หรือศรัทธาเป็นสิ่งที่ปลูกฝังกันได้ และย่อมไม่เป็นการสายเกินไปเลยสำหรับผู้เป็นครูจะปลูกฝังศรัทธาให้เกิดแก่อาชีพครู เมื่อความศรัทธาเกิดขึ้นแล้ว สิ่งดีทั้งหลาย เช่น ความมุ่งมั่น ความเอาใจใส่ก็จะติดตามมาเองโดยไม่ต้องบังคับ

อาชีพครูเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิชาการ ผู้เป็นครูจึงต้องรักวิชาการ มิฉะนั้นก็เป็นครูไม่ได้

ข.ความเป็นที่เชื่อถือได้ในด้านวิชาการ ครูจะต้องเป็นผู้ที่รู้จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือ “ภูมิแน่น” คุณสมบัติอันนี้จะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ย่อมต้องอาศัยการฝึกฝนแสวงหาความรู้เพิ่มเติมติดตามวิทยาการอยู่เสมอ โดยเฉพาะในโลกที่วิทยาการทางตะวันตกก้าวหน้าอย่างรวดเร็วเช่นนี้ย่อมเป็นหน้าที่โดยตรงของครู ที่จะไม่ทำตัวล้าหลังในด้านวิชาการอย่างน้อยที่สุดแขนงวิชาที่ตนถนัดหรือสอนอยู่ จะต้องค้นคว้าติดตามอ่าน นอกจากในตำราแล้วยังมีบทความรายงานข้อวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร นิตยสาร หรือในสื่อมวลชนรูปอื่น ถ้ามีฉะนั้นแล้วครูจะเป็นผู้ “ไม่ทัน” ศิษย์ เพราะในสิ่งแวดล้อมปัจจุบันเด็กมีเครื่องตอบสนองความรู้ไว้มากมายรอบด้านไปหมด เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ห้องสมุด ถ้าครูจุ่มอยู่กับตำราเท่าที่ตนได้เรียนมากก็จะเป็นที่น่าเสียดาย เพราะเด็กอาจจะไม่ต้องการครูเพื่อ “ความรู้” อีกต่อไปแล้วก็ได้ ความเป็นที่เชื่อถือได้ในเรื่องวิชาการนี้ เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่จะก่อให้เกิดศรัทธาของเด็กต่อตัวครู

นอกจากเป็นผู้มีความรู้ดีแล้ว ครูก็ควรจะเป็นผู้รู้จักวิธีการสอนที่ดีด้วย การมีแต่วิชาการอย่างเดียว แต่ไม่ทราบวิธีที่จะถ่ายทอดวิชาให้เข้าถึงผู้รับก็ไม่นับว่าเป็นคุณ หลักขั้นต้นที่ยังยึดถือคือ หลักที่พระบรมศาสดาของเราได้ทรงปฏิบัติไว้เป็นอย่างดี อันดีเลิศ คือ การสอนตามระดับของตน ทรงเปรียบเทียบที่จะทรงสั่งสอนว่าเหมือนดอกบัว บ้างก็ยังไม่ผลอยู่ในเลนในตม บ้างก็ขึ้นจากเลนแล้วยังอยู่ในน้ำ และบ้างก็โผล่ขึ้นเหนือผิวน้ำแล้วพร้อมที่จะแย้มรับรสพระธรรมได้ทันที ครูผู้สอนมีหน้าที่เข้าถึงตัวศิษย์ผู้รับ คือทราบระดับของผู้รับ แล้วสอนจากระดับนั้น พร้อมทั้งช่วยจุดให้ขึ้นถึงมาตรฐานที่ใฝ่หวังไว้โดยเต็มความสามารถ และดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การที่ศิษย์มีพื้นฐานอยู่ในระดับหนึ่ง ครูก็สอนอยู่ในอีกระดับหนึ่งเป็นเส้นขนานกันไปไม่มีวันพบ หรือเข้าถึงกันนั้น เป็นการเปล่าประโยชน์โดยแท้ การที่ผู้มีปัญญาคุณภูมิทัศนะจะ “เชื่อมมือ” จะมาสอนกันแบบเด็กประถมอย่างไร หรือการที่ครูจบ กศ.บ จะนำวิธีสอนและเนื้อหาแบบที่ตนได้รับในชั้นปริญญาตรีไปใช้กับเด็ก ป.๕ ก็ล้วนแต่ไม่เหมาะสมทั้งสิ้น คำถามที่ครูควรจะถามตนเองอยู่เสมอก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะให้เขาเกิดความรู้ นักเรียนได้รับประโยชน์จากเราบ้างหรือไม่ เราได้ทำให้เขารู้จักว่าเดิมหรือเปล่า หรือว่าเราได้เพิ่มความ *ไม่รู้* ยิ่งขึ้นให้แก่เขา

ในการสอนไม่ว่าวิชาใด แขนงใด ระดับใด ครูอาจทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความคิด คำโครงทั่วไปของวิชานั้น โดยใช้ภาษาให้เหมาะกับอายุและชั้นของนักเรียนที่สอน ให้ทราบว่าในขณะที่เรียนนี้ ผู้เรียนเรียนอะไรบ้าง อยู่ตรงไหน และถ้าเป็นไปได้อีกทราบถึงสาเหตุและประโยชน์ที่จะต้องเรียน คือทำการเรียนนั้นให้มีความหมายขึ้น หมายความว่าผู้เรียนทราบว่าสิ่งที่ตนศึกษาอยู่นั้นมีอะไรเป็นเบื้องต้น อะไรเป็นตอนกลางและอะไรเป็นขั้นสูงขึ้นไป ถ้าคนเรารู้ว่าตนกำลังทำอะไร อยู่ที่ใด และกำลังจะก้าวไปสู่อะไร ก็จะไม่เกิดความงงววย ถ้าครูสอนโดยไม่ให้เค้าเงื่อนผูกโยงความเข้าใจว่าจะอะไรเป็นอะไรหียบตอนใดมาพูดได้ก็สอนไปเป็นตอน ๆ ไม่ทำให้ผู้เรียนเกิดภาพเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งที่ได้เรียนทั้งโดยกว้างและโดยแคบแล้ว ผลที่มักจะเกิดขึ้นบ่อยก็คือ นักเรียนไม่เข้าใจการปูพื้นฐานความเข้าใจเบื้องต้นของแต่ละแขนงวิชา ไม่จำเป็นต้องใช้เวลาสิ้นเปลืองมากมาย โดยมากครูมักจะใช้ชั่วโมงต้น ๆ ของการเรียนเป็นเวลาที่ทำความเข้าใจและจะอ้างอิงถึงสิ่งที่ได้ปรับความเข้าใจกันไว้แล้วแต่เบื้องต้นนี้ไปได้ตลอด

อนึ่ง ครูต้องเตรียมการสอน และจะต้องเตรียมให้ดีที่สุดละเอียดที่สุด โดยนึกถึงในด้านของนักเรียนตลอดเวลาว่าจะเข้าใจหรือไม่ มีแง่ใดตอนใดที่นักเรียนควรจะต้องรู้จักซึ่งเพียงใด ถ้า

มีแง่คิดที่นักเรียนควรจะถามแต่ไม่ถาม ก็เป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องช่วยทำให้เกิดความคิดขึ้นในเรื่องนั้น ไม่ใช่ปล่อยให้หายไป

ค. การเสียดสละความสุขสบายบางประการตามที่หน้าที่ครูเรียกร้อง ผู้ที่มีความรับผิดชอบในชีวิต มีบทบาทที่จะต้องดำรงตนไว้ในฐานะอันควร ย่อมจะต้องกระทำตนตามหน้าที่ และต้องเสียดสละตามที่หน้าที่ของตนเรียกร้องด้วยกันทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ลูก หรือเป็นแพทย์ ครู ทนายความ ฯลฯ บางท่านมีความรู้สึกว่าอาชีพครูเป็นอาชีพที่เรียกร้องการเสียดสละความสุขสบายส่วนตัวมาก ทำให้ไม่สามารถจะใช้ชีวิตตามสบายใจได้เท่ากับอาชีพอื่น ความจริงก็อาจจะเป็นเช่นนั้น เพราะในสังคมทุกแห่งครูเป็นผู้ได้รับการมอบหมายและยกย่องให้เป็นผู้อบรมกล่อมเกลายาวชนให้เจริญติงาม ตามที่อุดมคติของสังคมนั้น ๆ ต้องการ ดังนั้นก็จำเป็นอยู่เองที่ผู้สมัครก้าวเข้ามาในอาชีพนี้จะต้องทำตัวเป็นแบบอย่างในทางที่ชอบแก่เยาวชน ให้สมกับที่ได้รับ ความไว้วางใจให้ทำหน้าที่ *ครู*

ครูอาจจะต้องเสียดสละความสุขส่วนตัว เช่น ต้องทำงานนอกเวลา ในเวลาที่ควรจะได้พักผ่อนก็ไม่ได้พักผ่อน เมื่อนักเรียนหยุดเทอมครูอาจจะไม่ได้หยุดเลยเพราะมีงานทำอยู่เสมอเกี่ยวกับเรื่องการเรียน การสอน และธุรการ เมื่อพ้นเวลาราชการแล้วครูจะมีงานเป็นภาระอยู่เสมอที่จะไม่เสร็จสิ้น ได้แก่ การเตรียมงานตรวจแก้งาน ตรวจข้อทดสอบ ค้นคว้าอ่านตำรา สอนนักเรียนที่อ่อน หรือสอนตอนเย็น และในฤดูร้อนเป็นต้น

ในด้านของความประพฤติ ถ้าคิดว่าครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว ผู้เป็นครูก็ควรเข้าใจได้เองว่าจะต้องระมัดระวังความประพฤติของตนให้ผ่องแผ้ว เหมาะกับที่เราจะกราบไหว้ยกย่องเป็นปูชนียบุคคลได้ แม้ว่าในสังคมของโลกปัจจุบันจะใจกว้างพอที่จะไม่สอดส่ายเข้าไปในชีวิตส่วนตัวของแต่ละคนเท่าใดนักก็ตาม เราผู้เป็นครูจะไม่อาจเรียกร้องการเคารพจากผู้อื่น หรือแม้แต่ความเคารพในตนเองได้โดยสนิทใจ ถ้าความประพฤติของเราบกพร่อง

การที่ครูจะวางตัวไว้ในฐานะอันควรแก่การเคารพ ก็อาจจะต้องการความระมัดระวัง เสียดสละความง่าย ความสะดวกสบายบ้าง การวางตนให้เป็นผู้ใหญ่ให้สมภาคภูมิแต่สุภาพ การทำงานให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาไม่เหลาะแหละ เป็นสิ่งที่ครูจำเป็นต้องปลูกฝังฝึกฝนให้ดี ผู้เป็นครูอาจจะต้องละเว้นการกระทำบางอย่างเพื่อเห็นแก่หน้าที่ครู และในเรื่องนี้อาจจะเคยไปกระทั่งถึงการแต่งกายที่ต้องยึดถือความสุภาพเรียบร้อยเป็นมาตรฐานของความงาม ตามแบบครู คือไม่อาจจะแต่งกายได้ตามใจชอบเท่ากับถ้ายึดถืออาชีพอื่นอันอาจจะเห็นสาเหตุหนึ่งให้ผู้เป็นครูได้ชื่อว่า “สติ” หรือ “ครี” ในสายตาของผู้อื่นได้ แต่เชื่อว่าผู้ที่มี

ภูมิธรรมถึงขั้นจะเป็นครูคนได้แล้วก็ควรจะสามารถและ
รสนิยมพอที่จะจัดคนให้พ้นจากความ “สติ” หรือ “ศรี” ได้ใน
เรื่องการแต่งกายนี้โดยยังคงมีความสุภาพอยู่

ง. **ความไม่เป็นคนเห็นแก่ได้** คือความไม่เห็นแก่เงินจ้าง
รางวัล ในเรื่องนี้ถ้าครูประพฤติตนเป็นคนเห็นแก่ได้เสียอีก
พวกเดียว ก็จะไม่เหลือใครที่จะเป็นแบบที่ดีแก่เด็กได้อีกแล้ว
เรียกว่าสังคมนั้น ๆ ลึ้นความหวังได้ ครูไม่ควรปล่อยให้ค่าของ
วัตถุมาทำลายความซื่อตรงต่อหน้าที่ ด้วยเหตุที่หน้าที่ครูจะจำเป็น
ต้องประเมินค่าการเรียนของเด็ก ต้องให้คะแนน ต้องตัดสินการ
สอบได้สอบตก ดังนั้นสิ่งใดที่จะเป็นสินจ้างทำให้กระทบกระเทือน
ต่อหน้าที่ดังกล่าวครูก็รับไม่ได้ อาจจะต้องได้เป็นหลักกว้าง ๆ ว่าใน
ขณะที่ยังต้องสอนและทำหน้าที่ดังกล่าวอยู่แก่นักเรียนคนใด
คนหนึ่ง หรือชั้นใดชั้นหนึ่งจะไม่รับสินจ้างหรือของขวัญจาก
นักเรียนเหล่านั้น แต่เมื่อสอนพ้นไปแล้วเขาก็มีแก่ใจจะนำสิ่งใด
มาเคารพด้วยระลึกถึง หรือในโอกาสพิเศษอันควรแก่ประเพณีครู
ก็อาจจะควรมอบรับเครื่องสมนาคุณ หรือวัตถุอันไม่มีมูลค่าเกิน
เหตุนี้จากผู้เรียนได้บ้าง อันนี้จำต้องขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้
เป็นครูเองด้วย ที่จะเล็งรู้ถึงความมุ่งหมายของการให้ และจัดทำ
อย่างละม่อมในการที่ปฏิบัติหรือรับวัตถุนั้น ๆ อนึ่ง ควรจะหยั่งรู้
ว่าความแตกต่างของคุณค่าทางวัตถุ กับคุณค่าทางความรู้สึก หรือ
จิตใจได้ ถ้าครูปฏิเสธไม่ยอมรับดอกไม้หนึ่งดอกที่เด็กนักเรียน
นำมาให้ด้วยใจบริสุทธิ์ เพราะถือว่าเป็นอามิสอย่างหนึ่งก็ดูจะ
ไม่สมควรแก่เหตุนี้ แต่ในขณะเดียวกันถ้าจะรับของเช่นแก้ว
แหวนเงินทองอันมีมูลค่าทางวัตถุมาก ก็ควรจะได้พิจารณาเสีย
ให้ดีก่อนว่าจะป็นสินจ้างต่อหน้าที่หรือไม่ เพราะครูก็เป็นปุถุชน
คนหนึ่ง ถ้าไม่มีหลักที่จะป้องกันสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายก็ย่อมมีโอกาสที่
จะเขวออกไปนอกทางที่ตนตั้งใจจะเดินได้

ด้วยเหตุของความป็นปุถุชนนี้เอง ผู้เป็นครูย่อม
มุ่งหมายผลตอบแทนจากสิ่งที่ตนลงทุนลงแรงปฏิบัติต่อศิษย์
เครื่องตอบแทนในรูปใดเล่าจะยังความชื่นใจให้ครูยิ่งไปว่าความ
เจริญติงามของศิษย์ และการเปลี่ยนจากความเป็นผู้ไม่รู้มาเป็น
ผู้รู้ของศิษย์ เมื่อครูได้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีอยู่แล้ว ขอให้คิดว่า
สิ่งนั้นเป็นเครื่องตอบแทนอยู่ในตัวครูเช่นเดียวกับพ่อแม่ ทำหน้าที่
โดยไม่คิดหวังว่าจะได้อะไรเป็นสิ่งตอบแทนนอกเหนือไปจาก
ความเจริญติงามของผู้เป็นลูกหรือลูกศิษย์ ครูควรชื่นใจและ
พอใจอยู่กับผลดังกล่าว ส่วนที่ลูกศิษย์เขาจะลืมเรา จะไม่นึกถึง
บุญคุณ จะไม่เคารพกราบไหว้เหมือนเดิม เราก็ไม่มีความจำเป็น
ที่จะไปทำใจของเราให้ขุ่นมัวด้วยเรื่องนั้น เพราะเป็นเรื่องของ
ส่วนตัวเขา เราทำหน้าที่ของเราให้ดีที่สุดแล้วจะพบว่าความชื่นใจ
นั้นมาเอง

จ. **ความเป็นผู้เที่ยงธรรม** คือความพยายามตั้งตัวอยู่
เหนือความลำเอียง หรืออีกนัยหนึ่งความเป็นผู้ปราศจากอคติทั้ง
ปวง อคติดังกล่าวนี้ ได้แก่

ก. ฉันทาคติ คือลำเอียงไปด้วยความรักเป็นเหตุ
ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการที่ครูเป็นคนเห็นแก่ลูก เห็นแก่
ประโยชน์ หรือเห็นแก่หน้าของนักเรียนผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ
ทำให้ละเลยนักเรียนอื่น ๆ พุ่งความสนใจและให้อุปการะแก่นักเรียนผู้หนึ่งเท่านั้น

ข. โทสาคติ ความโกรธเป็นเหตุให้ลำเอียง ถ้า
นักเรียนผู้ใดหรือชั้นใดทำให้โกรธ ก็ทอดทิ้งเสีย ไม่สอน ไม่เรียกถาม
ไม่ตรวจงานให้ เป็นต้น

ค. ภยาคติ ความกลัวเป็นเหตุให้ลำเอียง ถ้าผู้ใด
เป็นบุตรหลานของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ก็เกรงกลัวในสิทธิพิเศษ
เอาใจใส่ปฏิบัติต่อด้วยเลิกลอยกว่าที่จะปฏิบัติกับศิษย์อื่นทั่ว ๆ ไป

ง. โมหาคติ ลำเอียงไปเพราะความหลงเป็นเหตุ
ได้แก่การหลงตัวเองว่าเก่ง ว่ารู้ดีไม่มีใครเกิน เป็นเหตุให้ทำการสอน
โดยสะเพร่ามันไม่รู้จักไม่ยอมรับกับตนเอง ไม่ยอมปรึกษาหารือ
ผู้ที่ชำนาญกว่า ไม่ค้นคว้า เป็นเหตุให้สอนโดยผิด ๆ พลาด ๆ ได้
เรื่องนี้เกี่ยวกับภูมิรู้ของครูตั้งที่กล่าวมาแต่ต้นด้วย วิทยาการนั้น
กว้างขวางลึกซึ้งมาก ครูไม่ควรหยิ่งหรือสะเพร่าโดยใช้เหตุ
ควรรอบคอบตรวจสอบให้แน่นอน ถ้าไม่รู้สิ่งใดแม้ก็ผิดนักเรียน
ไว้ไปค้นคว้ามาตอบได้ เพราะครูก็ไม่ใช่พระสัพพัญญูจะได้รอบรู้
ไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็สมควรจะทำตนเป็นครู “ช่างผิด”
อยู่เสมอ ควรจะเตรียมพร้อมในแขนงวิชาของตน แต่ในขณะเดียวกัน
ก็ไม่ประมาทสะเพร่า

ถ้าครูได้พยายามที่จะตั้งตัวให้พ้นจากความลำเอียงทั้ง
หลายที่กล่าวมานี้ ก็จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเที่ยงธรรม

ฉ. **การเป็นผู้อบรมศีลธรรม** นอกเหนือไปจากหน้าที่
ทางด้านวิชาการแล้ว ครูยังมีหน้าที่ทางอบรมศีลธรรมให้แก่ศิษย์
ด้วย คือมีหน้าที่กล่อมกมลสันดานให้ “เป็นคน” คือนอกจากจะ
มีความรู้แล้วยังเป็นคนงามละม่อมในจิตใจที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
ให้เป็น “คนสุก” ตามความหมายที่ผู้ได้รับการศึกษาดีจะพึงเป็น
ไม่ใช่ดีแต่ในด้านวิชาการ แต่ในด้านศีลธรรม จรรยา ความประพฤติ
ใช้ไม่ได้ เรียกว่าเป็นคนห่าม สุก ๆ ดิบ ๆ จะใช้การสิ่งใดก็ไม่ได้ดี
แท้แต่สักอย่าง ไม่ว่าจะอยู่ในชั้นใด ๆ พื้นเพของนักเรียนมา
จากระดับจิตใจและการอบรมต่างกัน เป็นหน้าที่ของครูที่จะไม่
ทอดทิ้งในอันที่จะกล่อมจิตใจเขาให้ไปได้ดีที่สุดเท่าที่เราจะสามารถ
ทำได้ ด้วยเหตุที่เรารู้อยู่แล้วว่าระดับจิตใจของคนไม่เท่ากันในด้าน
วิชาความรู้ ครูมีหน้าที่ยกระดับของนักเรียน ในด้านของจิตใจก็
เช่นกัน แม้ว่าในเรื่องหลังนี้จะทำได้ยากยิ่งกว่าในเรื่องแรก ดังเช่น

โคลงโลกนิติที่ว่า

ฝูงชนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศศิวพรธรรม	แพกบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระด้าง	อ่อนแก่ฤไหว

เฉพาะใน ๒ บทสุดท้าย ควรสะกิดความรู้สึกของผู้เป็นครูได้บ้าง และพยายามทำตามหน้าที่ให้ดีที่สุด

๒. ความเชื่อตรงต่อนักเรียน

หน้าที่ใหญ่อีกเรื่องหนึ่ง นอกเหนือไปจากความเชื่อตรงต่อนักเรียนที่ได้กล่าวมาโดยละเอียดแล้ว คือหน้าที่ที่จะต้องเชื่อตรงต่อนักเรียน และครูอาจจะมีส่วนการประจำใจดังต่อไปนี้

ก. มีหน้าที่ต้องสอนนักเรียนโดยสุจริตและตั้งใจ หมายถึง การสอนโดยตั้งใจจริงและหวังให้ได้เนื้อหาจริง ๆ ในการสอนไม่ใช่สักแต่ว่าสอนให้ล่วงไปแต่ละชั่วโมง ๆ ครูควรจะมี ความละเอียดที่จะไปพร่ำหรือเบียดบังเวลาของนักเรียน ครูไม่ควร ใก้เวลาของนักเรียน ต้องเข้าห้องสอนตรงเวลาออกตรงเวลา ไม่พยายามสอนโดยยึดเนื้อหาให้เวลาล่วงไปโดยชักการเรียน ออกนอกเรื่อง ทุกชั่วโมงการสอนที่ผ่านไปครูอาจจะวัดผลการ สอนของตนได้โดยสังเขปว่า ได้ผลเพียงไร นักเรียนเข้าใจหรือไม่ เพียงไร ตอนใดที่ครูอาจจะปรับปรุงตัวเองหรือปรับปรุงลูกศิษย์ อย่างไม่รู้ได้บ้าง เมื่อสำรวจจุดตัวเองครูจะรู้สึกได้ว่า บางครั้งในชั่วโมง นั้นตนสอนไม่สู้จะดี สิ่งไหนที่ตนพูดออกไปตนเองก็ไม่สู้จะแจ่มแจ้งนัก ประโยคหรือภาษาอาจจะวนเวียนไปมา นักเรียนยังงงงวย คราวหน้า อาจจะต้องย้อนมาทำความเข้าใจกันให้กระจ่างอีกที และบางครั้งครู จะเดินออกจากห้องโดยพบว่าตนเองรู้สึกเบาใจและแจ่มขึ้น เพราะ การสอนในชั่วโมงที่แล้วนั้น จากปฏิกริยาของนักเรียนและการ สนองรับของครูเองซึ่งมักจะถึงกันแสดงแจ่มชัดว่าการสอนได้ผลดี

ข. มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้ที่เป็นครูได้ชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่ แล้ว จะต้องรู้จักวางตัวเป็นผู้ใหญ่โดยไม่ถือเอาอายุมาเป็นเกณฑ์ ครูบางคนอาจจะอายุน้อยกว่าศิษย์ก็ได้โดยเฉพาะในชั้นอุดมศึกษา ดังนั้นจะต้องรู้จักประมาณตนไม่เป็นคนทะเลาะแหยะ และควรยึดถือ หลักเกณฑ์ที่ผู้ใหญ่ที่ดีทั้งหลายควรมีอยู่ประจำใจ คือ พรหมวิหาร หรือที่ชื่อว่า ธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้เป็นใหญ่ ซึ่งได้แก่

๑) เมตตา คือความรู้สึกเอ็นดู อยากเห็นเขาได้ดี มีความสุขสบาย ความเมตตานี้ย่อมทำให้บังเกิดความปลื้มปิติแก่ ทั้งผู้ให้และผู้รับ เป็นความรู้สึกที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับความพยาบาท เคียดแค้น

๒) กรุณา คือความเวทนา ปรารถนาจะให้เขาพ้นทุกข์ มีความต้องการที่จะช่วยเหลืออนุเคราะห์

ที่อยู่เสมอ ซึ่งเป็นความรู้สึกตรงข้ามกับวิหิงสา หรือความ เบียดเบียนให้ผู้อื่นเป็นทุกข์

๓) มุทิตา คือความยินดีเมื่อเห็นเขาได้ดี แม้ว่าความดี ความเฟื่องฟูนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับตน หรือแม้แต่ว่าจะมาทำให้ ตนตกต่ำไป เช่น ลูกศิษย์จะไปได้ดีมีวิชาความรู้สูง มีปริญญาสูง ได้ตำแหน่งการงานเกินหน้าครูไป ครูก็จะควรมีมุทิตาจิต ความรู้สึก เช่นนี้ตรงข้ามกับอภินิหาร หรือ ความริษยา ไม่อยากเห็นผู้ใดดีเกินตัว

๔) อุเบกขา คือการวางใจเฉยโดยไม่เกิดความรุ่มร้อน ไม่ยินดีในความทุกข์ของผู้อื่น ไม่ซ้ำเติม แม้ว่าศัตรูเราจะได้รับทุกข์ ไปก็ไม่ให้มีน้ำใจยินดี การที่ครูบางคนได้ข่าวความทุกข์อันตกต่ำ ของศิษย์ที่เคยทาความเดือนร้อนใจให้หรือที่ไม่ชอบหน้าอยู่แล้ว ให้รู้สึกสาแก่ใจ ยินดี ก็เรียกว่าทำตนไม่เป็นใหญ่ ขาดอุเบกขา อุเบกขานี้ หมายความว่าความรวมถึงว่า แม้ความทุกข์ความตกต่ำของ ผู้หนึ่งจะทำให้เราดีขึ้นก็ต้องวางใจเฉยได้ ความรู้สึกนี้ตรงข้าม กับความรู้สึกเคียดแค้น หรือที่เรียกว่า ราคะ หรือ ปฏิกะ

ค. มีความสม่ำเสมอในการปฏิบัติทางด้านวิชาการต่อนักเรียน การสอนควรเป็นไปอย่างจะแจ้งตรงไปตรงมา และ ตรงตามหลักการของวิชาการนั้น ๆ ที่ได้วางไว้ ไม่ใช่อ่อนลงหรือ เข้มขึ้นตามอารมณ์หรือใจของครูแต่ฝ่ายเดียว ครูควรจะไม่ทำให้นักเรียนผิดหวังในด้านวิชาการ ให้การเข้าใจได้เสมอว่าเราต้อง การอะไร อยากให้เขาดีขึ้นในด้านใดเรื่องใด

อนึ่ง ครูควรมีความตั้งใจและละเอียดในการตรวจแก้งาน ของนักเรียน อาจจะยึดถือหลักในใจว่างานที่นักเรียนทำส่งมานั้น เป็นส่วนหนึ่งของนักเรียน เป็นส่วนของความพยายามของเขา เขาตั้งใจทำมาเราต้องตั้งใจตรวจแก้ไขให้เขารู้ว่าตรวจจริง ถ้าครูเอา จริงในเรื่องนี้ก็ช่วยแก้นิสัยเสียของนักเรียนบางประเภทที่ไม่ ตั้งใจทำงาน การมีทัศนคติที่ดีเสียก่อนในส่วนของครู จะเป็น เครื่องมือที่ดีทำให้เพิ่มความเอาใจใส่ในส่วนของนักเรียนไปด้วย ในตัวเมื่อเห็นว่าครูเอาจริง

๓. ความเป็นผู้ควบคุมอารมณ์ของตนได้

ครูจะต้องไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์โดยเฉพาะในห้องเรียน ลักษณะของความเป็นผู้ใหญ่อีกประการหนึ่งคือ ความเป็นผู้รู้จัก ออกถ้อย มีขันติหรือความอดทน ควบคุมอารมณ์ของตน ในห้อง เรียนครูมีหน้าที่แสดงความรู้สึกของตนอย่างตรงไปตรงมา ต้องการอย่างไรบอกอย่างนั้น ไม่ประจบประชันเปรยเปรยให้นักเรียนเจ็บใจหรือได้อาย ไม่ตั้งคำถามหรือใช้วาจาที่แสดงความ ดูถูกสติปัญญาของนักเรียน จะผิดถูกอย่างไรก็พูดกันตามนั้นโดย พยายามไม่ใส่อารมณ์ร้ายลงไป การควบคุมอารมณ์ของตนนี้ครู อาจจะทำได้ถ้าถือหลักต่อไปนี้

ก. *ไม่ถือนักเรียนทุกคนมีพื้นเท่ากัน* แม้ว่าจะอยู่ในชั้นเดียวกันนักเรียนทุกคนก็มีพื้นทั้งจิตใจและความรู้ไม่เหมือนกัน และยังมีความแตกต่างกันด้วยบุคลิกภาพอีก เรื่องนี้เป็นหลักทางจิตวิทยาง่าย ๆ ถึงแม้ครูจะมีจุดมุ่งหมายสูงอยู่ในใจ แต่ก็จะต้องนึกถึงความไม่เท่ากันของนักเรียน ดังนั้นเมื่อทำให้นักเรียนเขยิบจากที่เดิมของตนสูงขึ้นมาก็ควรจะพอใจ ไม่ควรจะไปมุ่งหวังให้ทุกคนขึ้นมากอยู่ในระดับดีเท่ากันหมด เมื่อนึกได้เช่นนี้แล้ว ความเร่าร้อนใจซึ่งมักออกมาในอาการกราดเกรี้ยวว่าคุณโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือยกย่องผู้หนึ่งเปรียบเทียบกับกระเทือนใจอีกผู้หนึ่งก็จะค่อยคลายลง

ข. *ไม่ถือนักเรียนเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง* ตรงกันข้ามให้ถือนักเรียนเป็นฝ่ายเดียวกันกับเรา เป็นผู้มาขอร่วมในวิชาความรู้ เป็นผู้ที่เราช่วยเหลือให้รู้ขึ้นในสิ่งที่เขายังไม่รู้ไม่ใช่เป็นอีกฝ่ายหนึ่งที่ตั้งตัวมาคิดว่าเรามีภูมิหรือเปล่า หรือมาลงตีเรา เมื่อเกิดกรณีที่ครูรู้สึกว่านักเรียนเช่นนั้นก็อาจแก้ได้ด้วยการพูดกันตรง ๆ ให้รู้เรื่อง ในข้อวิชาการที่เขาสงสัยหรืออยากจะลงดี แล้วอธิบายสั่งสอนไปตามตรงถึงความไม่สมควรในความประพฤติของเขาแบบผิดเป็นผิด ถูกเป็นถูก และถ้าครูหนักแน่นจริงหรือมีหลักแล้วในเรื่องวิชาความรู้ก็ไม่ต้องกลัวว่าจะมีลูกศิษย์คนใดมาลงตีได้ ข้อสำคัญจะต้องระงับอารมณ์ไม่แสดงความโกรธ และเมื่อปรากฏว่าเป็นต่อแล้วก็ต้องมีอุเบกขา คือไม่ว่ากล่าวยึดเยื้อทำให้เขาได้อายหรือถ้าจำเป็นก็ให้อายน้อยที่สุดโดยเฉพาะนักเรียนในชั้น ทั้งนี้เพราะเราถือว่าเราเป็นครูไม่ใช่คู่ต่อสู้ที่เท่ากันกับนักเรียน ในฐานะที่เป็นครูเราจะระงับใจตนเองได้ดีในกรณีทำนองนี้ ถ้าเราไม่ยึดถือเอาเรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องใหญ่โตร้ายกาจจนเกินเหตุ

อนึ่ง เมื่อนักเรียนทำผิด เรามีหน้าที่ทำให้เขารู้ว่าเขาทำผิด เมื่อเขาเข้าใจแล้วก็ให้อภัยเขา ส่วนเขาจะเข้ามาขอโทษให้ปรากฏด้วยวาจาหรือกริยาหรือไม่นั้นก็ไม่ต้องนึกหวังหรือคิดใจทำให้เราขุ่นมัวอีก ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเขาได้รู้สึกผิดจริงหรือไม่ นักเรียนบางคนอาจมีความรู้สึกที่ต้องถูกบังคับให้กล่าวคำขอโทษ ทั้งที่ตัวเองก็ยังไม่รู้สึกว่าการกระทำอันใดเป็นโทษ ถ้าเป็นเช่นนั้นการกล่าวคำขอโทษก็ไม่มีมีความหมายมากไปกว่าการรู้สึกในโทษของตนแล้ว แต่มีได้กล่าววาจาหรือทำการขอโทษออกมาจะด้วยทฤษฎี ความอวย หรือเหตุผลใดก็ตามที แต่ถ้าครูมีหน้าที่ต้องดูแลความประพฤติด้วยเช่น ในชั้นเด็กที่ยังเล็กอยู่จากจดบันสั่งสอนได้ว่าการกระทำผิด เมื่อรู้แล้วว่าได้ล่วงละเมิดผู้ใหญ่เด็กมีหน้าที่ต้องขอโทษ และทำให้งดงามตามประเพณีของเราอย่างไร

ค. *ไม่เกรี้ยวกราดเมื่อทำการสอนหรือเมื่อลงโทษนักเรียน* ครูไม่ควรมีโทษจริตเข้าครอบงำในเวลาทำการสอนหรือในการ

ลงโทษนักเรียน หมายความว่าครูลงโทษนักเรียนได้ ถ้าเป็นการลงโทษภายในขอบเขต และเป็นการลงโทษที่ไม่มีอารมณ์กราดเกรี้ยวผสมอยู่ด้วยหลักที่จะช่วยครูได้คือ ถูว่าเป็นการลงโทษ *ที่ความคิด* ไม่ใช่ลงโทษ *คน* (แม้ว่าคนจะเป็นผู้กระทำผิด) ข้อความข้างต้นนี้หมายความว่าง่าย ๆ ว่า เพื่อลงโทษตามเหตุผลแล้ว ก็ให้เสร็จสิ้นกันไป ไม่โกรธคนอีกต่อไป ไม่จิ้นเคียดประชดประชันเยาะเย้ยหรือคู้ยเขี่ยขึ้นมาพูดไม่รู้จบรู้สิ้น แต่ให้ปฏิบัติต่อนักเรียนผู้นั้นอย่างธรรมดา ยังพูดด้วย ยังเรียกถามด้วยน้ำเสียงราบเรียบ ยังเอาใจใส่เขาเท่ากับนักเรียนคนอื่น ๆ โดยไม่ทำให้เขารู้สึกหรือเข้าใจว่าตัวเขาถูกลงโทษอยู่ไม่รู้แล้ว และไม่ใช้ตัวเขาที่เราใจอยากทำโทษแต่เพราะความผิดของเขา ซึ่งจะเป็นใครทำก็ตามก็จะได้รับโทษเช่นเดียวกัน เสร็จแล้วก็เสร็จสิ้นกันไปไม่มีความลำเอียงหลงเหลืออยู่

ง. *ไม่มีอารมณ์ค้าง* เมื่อเข้าห้องเรียนแล้ว ความขุ่นมัว ความไม่สบายใจทั้งหลาย ซึ่งอาจจะมียู่ก่อนหน้านั้นได้เป็นธรรมดา ควรจะถูกกันออกไปให้พ้น หรือลืมให้หมด การมุ่งที่จะชื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจสอนให้ดีที่สุด และนึกถึงประโยชน์ของนักเรียนเป็นที่ตั้ง จะช่วยขจัดอารมณ์ค้างได้มาก ทำให้ลืมได้เอง ครูดีจะพบว่าการสอนเป็นการช่วยบรรเทาอารมณ์ขุ่นข้องในใจที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมหรือชีวิตได้อย่างหนึ่ง

จ. *ไม่ดูแคลนนักเรียน* ถ้าครูถือนักเรียนเป็นพวกเดียวกับตนก็ควรจะทำให้ความยกย่องเขา ไม่ดูแคลนว่าเขาเป็นพวกโง่ พวกไม่รู้ สอนเท่าไรก็ไม่รู้จักจำ ถ้าเขาไม่รู้ก็เป็นหน้าที่ของครูอีกที่จะช่วยให้เขาใช้ความจำของเขาให้ดีขึ้น ตามหลักจิตวิทยาไม่มีใครอยากรู้หรืออยากถูกย่ำอยู่เสมอว่าตนนี่โง่ ต่ำต้อย ดังนั้นก็ไม่เกิดประโยชน์อันใดเลยที่ครูผู้มีความเห็นอกว่่านักเรียนทั้งในด้านคุณวุฒิและวัยวุฒิ จะไปสร้างความรู้สึกเช่นนั้นขึ้นแก่นักเรียน มิฉะนั้นแล้วผลก็คือความร้าวราน ความจงเกลียดความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งดูจะไม่คุ้มค่าแก่ผู้ใดเลย

นักเรียนจึงจะเกิดกำลังใจเรียน ถ้าครูมีอารมณ์ดี โบหน้าแจ่มใส ยิ้มแย้มไม่บูดบึ้งจิ้งตึง แต่ไว้ที่อย่าให้เด็กถามปามได้ ครูไม่จำเป็นจะต้องไปกษากับนักเรียนได้จึงจะเรียกว่าอารมณ์ดี แต่ความจริง ผิดเป็นผิดถูกเป็นถูก และความสุภาพ เป็นตัวอย่างที่ดีได้ทั้งในแนวความคิด การปฏิบัติ ตลอดจนกริยามารยาท และการแสดงออกต่างหากที่จะเรียกร้องความนับถือจากนักเรียน

๔. การมีมารยาทต่อเพื่อนครูด้วยกันและความเคารพต่อสถาบันการศึกษาของตน

ด้วยมารยาทของครู ครูด้วยกันไม่ควรทำร้ายกันด้วยการนินทาว่าร้ายยุยงต่อกัน ไม่ส่อเสียดซ้ำเติมว่าครูผู้อื่นให้เด็กฟัง

เพื่อหาความชอบใจให้กับตนเอง แม้ว่าโดยหน้าที่ครูอาจจะต้องรับเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ อาชีพ และทางใจให้แก่นักเรียนแล้ว แต่ครูควรระวังอย่างยิ่งที่จะไม่กระทำการให้ก้าวท้าวไปถึงเพื่อนครูด้วยกัน

อนึ่ง อุดมคติและหลักการของสถาบันการศึกษา หรือโรงเรียนที่ตนทำการสอนอยู่มีไว้อย่างไรก็เป็นสิ่งที่ครูควรสำเนียงและปฏิบัติตาม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่ของตน

ตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ มิได้หมายความว่าครูจำเป็นต้องทำได้ให้หมดทุกข้อนี้จึงจะเป็นครูได้ ยิ่งปฏิบัติได้มากเท่าไร ก็เป็นเครื่องสนับสนุนความเป็นครูดีมากขึ้นเท่านั้น สิ่งที่กล่าวมาจึงเป็นหลักการที่ครูควรมีไว้เพื่อเป็นแนวยึดและหมั่นสำรวจตนเองอยู่เสมอว่าเราได้บกพร่องตรงใดบ้าง ถ้าเราหมั่นตรวจตัวเราใจเราโดยมีหลักเกณฑ์ไว้เป็นเครื่องนำทาง ก็ดีกว่าที่จะไม่มีอะไรอยู่ในใจเลย เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าการที่จะทำสิ่งใดเป็นสิ่งใดให้ได้ดี ก็ควรจะมีแนวการและหลักปฏิบัติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ

หนังสือที่ระลึกบัณฑิต รุ่นปี ๒๕๐๖ - ๒๕๐๗

สถาบันระหว่างชาติ สำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก

ศาสตราจารย์ ดร.ละม้ายมาศ ครกต์ต

การศึกษาไม่ว่าในระดับใดหรือในแห่งหนตำบลใด ย่อมจะมีประสิทธิผลสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อนักการศึกษา ครูบาอาจารย์ ตลอดจนบิดามารดาผู้ปกครองมี ความรู้ ความเข้าใจ ในองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ลักษณะของผู้เรียน ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง เด็กและเยาวชน ขบวนการในการเรียนรู้ของมนุษย์ สภาพของสังคมที่แวดล้อมผู้เรียน และจุดมุ่งหมายของสังคมนั้น ๆ ในการจัดการศึกษา อันได้แก่ความรู้ความสามารถ ทักษะ และคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งสังคมนั้นยอมรับนับถือว่ามีคุณค่า สมควรที่จะปลูกฝัง ให้เกิดมีขึ้นในผู้เรียน

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบ ๔ ประการดังกล่าวแล้วนี้ จะเหมือนกันทุกประการในทุกประเทศ ทุกสังคมก็หาไม่ได้ ผลการค้นคว้าทางจิตวิทยาแขนงต่าง ๆ ปรากฏว่าธรรมชาติของผู้เรียนก็ดี ขบวนการในการเรียนรู้ของคนเราก็ดี เปลี่ยนแปรไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคมอยู่มีใช้น้อย เมื่อแต่ละประเทศแต่ละสังคมมีสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนคุณธรรมและวัฒนธรรม ผิดแผกแตกต่างกันออกไป ธรรมชาติของผู้เรียนและขบวนการในการเรียนรู้ของคนในประเทศหรือสังคมนั้น ๆ ก็ย่อมผิดแผกแตกต่างไปจากในประเทศหรือสังคมอื่น ๆ ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะนำเอาวิธีการศึกษาของประเทศหนึ่งหรือสังคมหนึ่งมาใช้กับอีกประเทศหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ก็อาจไม่บังเกิดผลตามจุดมุ่งหมายได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ร่วมมือกับองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จัดตั้งศูนย์การค้นคว้าทางจิตวิทยาขึ้นในบริเวณวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ และให้ชื่อศูนย์การค้นคว้าแห่งนี้ว่า “สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก”

หน้าที่ประการแรกซึ่งนับว่าเป็นประการที่สำคัญที่สุดของสถาบันนี้คือ การวิจัยด้านจิตวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พัฒนาการของเด็กไทย เพื่อจะช่วยให้ผู้บริหารการศึกษา ครูอาจารย์ และผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเด็ก มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพัฒนาการของเด็กไทยดียิ่งขึ้น และจะช่วยให้การจัดการศึกษาและอบรมสั่งสอนได้เป็นไปอย่างเหมาะสมกับระดับพัฒนาการของเด็กและสอดคล้องกับหลักวิชาจิตวิทยา

เนื่องจากวิชาจิตวิทยาและพัฒนาการของเด็ก เป็นวิชาที่ยังไม่สุ่แพร่หลายและเป็นที่เข้าใจกันอย่างลึกซึ้งซึ่งนักในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ส่วนมากในทวีปเอเชีย ประกอบทั้งตัวบุคคลที่จะสามารถทำการวิจัยในด้านนี้ก็ยังไม่มีพอเพียง สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กจึงได้รับมอบหน้าที่ให้ผลิตนักวิจัยและครูอาจารย์ที่จะสอนวิชานี้ ตลอดจนผลิตผู้ที่จะทำการแนะนำในโรงเรียนให้สถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปเอเชียด้วย

อนึ่ง เพื่อเป็นการส่งเสริมวิทยาการและงานวิจัยในด้านนี้ สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก ยังมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำและความร่วมมือแก่หน่วยงานอื่นเกี่ยวกับการวิจัยของหน่วยงานนั้น ๆ เผยแพร่ผลงานวิจัยต่าง ๆ ในด้านนี้ โดยจัดพิมพ์รายงานการวิจัยขึ้นบ้าง ร่วมมือกับหน่วยงานอื่นในการอบรมครูและผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับเด็กในปัญหาจิตวิทยาและพัฒนาการของเด็กบ้าง และร่วมมือกับต่างประเทศ องค์การต่างประเทศ และองค์การระหว่างชาติในการวิจัยเปรียบเทียบ

ด้วยเหตุที่สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยครูอาจารย์ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กดังกล่าวแล้ว ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ สถาบันนี้จึงได้สำรวจความคิดเห็นของครูอาจารย์ในสถานศึกษาชั้นต่าง ๆ ประมาณ ๑,๒๐๐ คน ว่าจะต้องทราบอะไรเกี่ยวกับเด็กบ้าง ซึ่งจะช่วยให้การสั่งสอนอบรมในโรงเรียนได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางให้สถาบันได้จัดวางโครงการวิจัยให้สอดคล้องกับความต้องการของบรรดาครูอาจารย์

จากผลการสำรวจความคิดเห็นของครูอาจารย์ครั้งนี้ และจากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญการค้นคว้าวิจัยเรื่องเด็กจากนานาประเทศที่มาร่วมประชุมที่สถาบันในปีเดียวกัน สถาบันได้วางโครงการที่จะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการของเด็กไทย ความมุ่งหมายของโครงการนี้ก็เพื่อที่จะศึกษาว่ามืองค์ประกอบอะไรบ้างในตัวเด็กเอง และในสังคมที่จะช่วยส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวของเด็ก ให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในโรงเรียน

ประเทศไทยและประเทศส่วนมากในเอเชียมีสภาพ

เป็นสิ่งสมชมนบทเล็ก ๆ รวมกันมากกว่าเป็นเมืองใหญ่ ๆ จึงควรที่จะศึกษาเด็กหรือการที่จะให้การศึกษาแก่เด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชั้นประถมศึกษา จึงควรที่จะคำนึงถึงเด็กในชนบทซึ่งมีจำนวนมากกว่าเด็กในเมืองใหญ่ ๆ เป็นเกณฑ์ การที่จะถือเอาเด็กในกรุงเทพฯ หรือแม้แต่ในตัวเมืองในจังหวัดอื่น ๆ เป็นตัวแทนของเด็กทั้งประเทศ ย่อมนับว่าห่างไกลจากความเป็นจริงมาก แม้แต่ในประเทศที่พัฒนาไปไกลแล้ว ความแตกต่างระหว่างสังคมในเมืองใหญ่กับสังคมในชนบท ก็ยังมีอยู่และมักจะปรากฏเนื่อง ๆ ว่า หลักสูตรที่ดี วิธีสอนที่ดี ซึ่งอาศัยประสบการณ์และผลงานวิจัยในเมืองใหญ่เป็นรากฐานนั้น มักจะใช้ไม่ได้ผลนักในชนบทด้วยเหตุนี้สถาบันจึงกำหนดที่จะดำเนินการวิจัยตามโครงการดังกล่าวข้างต้น ในหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างน้อย ๔ แห่งในประเทศไทย โดยคำนึงถึงลักษณะเชิงภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์ คือหมู่บ้านในภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แหล่งสำคัญในการศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ คือ ตัวเด็กเอง ครอบครัวของเด็กและโรงเรียน และหมู่บ้าน ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเด็กทั้งสิ้น สำหรับตัวเด็กเองนั้น สถาบันได้พยายามศึกษาบทบาทหน้าที่ของเด็กในครอบครัว ในโรงเรียนและในชุมชนนั้น เกี่ยวกับความเชื่อ ความมุ่งหวัง ความกลัว ความสามารถ ตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็ก ในด้านครอบครัวได้ฟังเสียงถึงวิธีที่พ่อแม่อบรมเลี้ยงดูเด็กเป็นการใหญ่ รวมทั้งความมุ่งหวังของพ่อแม่ในตัวเด็ก ทศนคติของพ่อแม่ต่อการศึกษารูขี้อยู่เชิงเศรษฐกิจของครอบครัว และความเชื่อต่าง ๆ ของพ่อแม่ด้วย ในด้านโรงเรียนได้พิจารณาหลักสูตร วิธีสอนอุปกรณ์ต่าง ๆ ผลการเรียนการสอน ทศนคติของครูต่อเด็กและต่องานในหน้าที่ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับครู ระหว่างครูด้วยกัน และระหว่างเด็กกับเพื่อนนักเรียนอื่น ๆ ในโรงเรียนด้วย ในด้านหมู่บ้านนั้นได้ศึกษาสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของคนในหมู่บ้าน เช่น โครงสร้างของสังคมในหมู่บ้านระบบวงศาตมณชาติสิทธิและหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของเด็กเหล่านี้ เป็นต้น

โครงการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการของเด็กดังกล่าวนี้ เป็นโครงการระยะยาว เริ่มตั้งแต่ปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ ขณะนี้ได้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากหมู่บ้าน ๓ แห่งเสร็จไปแล้ว คือหมู่บ้านตำบลนาป่า อำเภอมือง จังหวัดชลบุรี ตำบลบ้านขาว อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี และตำบลยู่หว้า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับตำบลบ้านป่านั้น สถาบันได้วิเคราะห์ข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว และกำลังเรียบเรียงรายงานการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อไป

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการมีโครงการที่จะเร่งรัดปรับปรุงและขยายการประถมศึกษาให้แพร่หลายและได้ผลดียิ่งขึ้น และได้พิจารณาเห็นว่าเด็กนักเรียนเป็นจำนวนมากสอบตกและเรียนช้าชั้นในชั้นประถมศึกษาตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง ทำให้สิ้นเปลืองกำลังคน กำลังทรัพย์ และเวลาไปไม่ใช่น้อย ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จึงขอให้สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กทำการวิจัยหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นว่าเหมาะสมหรือไม่เพียงใด เพื่อจะได้หาทางแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

การวิจัยหลักสูตรการศึกษาไม่ว่าในระดับใด ๆ เป็นเรื่องที่สำคัญและมีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาลมาก เพราะมีปัจจัยอื่นอีกหลายต่อหลายอย่างที่มีส่วนทำให้เด็กเรียนได้สำเร็จหรือไม่สำเร็จตามหลักสูตร อาทิเช่น วิธีสอนของครู อุปกรณ์การสอน วิธีวัดผล ภาษาที่เด็กพูดที่บ้าน ความสามารถของเด็กเอง ฯลฯ หากจะให้ได้ผลที่สมบูรณ์ก็ต้องรวมศึกษาสิ่งเหล่านี้ด้วย แต่เนื่องจากสถาบันมีกำลังคนจำกัด จึงได้กำหนดที่จะศึกษาวิจัยเฉพาะบางเรื่องและบางชั้น

- (ก) ความรู้ความสามารถของเด็กในการเรียนวิชาที่กำหนดให้บางวิชา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เช่น เลขคณิต อ่านและเขียนภาษาไทย ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์
- (ข) ความพร้อมของเด็กในการหัดอ่าน
- (ค) คุณธรรมบางประการที่เด็กยึดเป็นหลักปฏิบัติ ภายหลังที่สำเร็จชั้นประถมศึกษาตอนต้นแล้ว
- (ง) อิทธิพลของการพูดภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาไทยกลางเป็นประจำที่บ้าน ต่อการเรียนของนักเรียน โดยเฉพาะภาษาส่วย เขมร มลายู ไทยเหนือ ไทยอีสาน และไทยใต้
- (จ) ความคิดเห็นของครูและผู้บริหารการศึกษาในเรื่องหลักสูตรและวิธีสอน

สำหรับงานวิจัยหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นนี้ สถาบันได้จัดทำแบบทดสอบและแบบสอบถามต่าง ๆ ขึ้น รวม ๒๒ แบบ เพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล ในการทดสอบได้ใช้นักเรียนประมาณ ๓๕,๐๐๐ คน จากโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนเทศบาล ๑๔๔ โรง ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีสุ่มตัวอย่างโรงเรียนเป็นรายภาคการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรและวิธีสอนนั้น นอกจากครูในโรงเรียน ๑๔๔ แห่งที่กล่าวแล้วยังได้สุ่มเพิ่มขึ้นอีกภาคละ ๑๒ โรงเรียนด้วย รวมทั้งสิ้นเป็นครูประมาณ ๑,๒๐๐ คน ส่วนผู้บริหารการศึกษานั้นได้แก่ครูใหญ่ในโรงเรียน ๒๘๘ แห่งที่สุ่มขึ้นได้ศึกษานิเทศก์ของกรมสามัญศึกษา ศึกษาธิการอำเภอ และศึกษาธิการจังหวัด ทว่าราชอาณาจักร และผู้บริหารการศึกษาในส่วนกลางบางท่าน รวมทั้งสิ้นประมาณ

๑,๒๐๐ คน

ในการรวบรวมข้อมูลนั้น กรมสามัญศึกษาได้คัดเลือกศึกษานิเทศก์จากภาคศึกษาต่าง ๆ จำนวน ๒๖ คนให้เป็นผู้ดำเนินการ และได้ให้สถาบันดำเนินการประชุมชี้แจงให้ศึกษานิเทศก์เหล่านี้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของโครงการนี้ วิธีทดสอบเพื่อให้เป็นแบบฉบับเดียวกัน วิธีที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างรวบรวมข้อมูลให้ค้ำกับแบบทดสอบและแบบสอบถามที่จะใช้ และให้มีโอกาสทดลองปฏิบัติงานนี้เสียก่อนที่จะออกไปดำเนินงาน บัดนี้การรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว และสถาบันก็จะได้วิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลการวิจัยเข้าด้วยกันต่อไป

ในด้านการฝึกอบรม ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถาบันดังที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วนั้น แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ การสอนตามหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต แขนงวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ ซึ่งเป็นหลักสูตร ๒ ปี ประเภทหนึ่ง กับ การฝึกเจ้าหน้าที่ค้ำคว่าจากประเทศอื่นอีกประเภทหนึ่ง สำหรับการสอนตามหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิตนั้น สถาบันดำเนินการร่วมกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา จัดการสอนวิชาจิตวิทยาทั่วไป จิตวิทยาการศึกษา พัฒนาการของเด็ก วิธีวิจัยการศึกษาและจิตวิทยา สถิติศาสตร์ วิธีสร้างแบบทดสอบและเครื่องมืออื่น ๆ ในการวิจัยและการวัดผลการศึกษา และวิชาการแนะแนวในโรงเรียน นอกจากการเรียนวิชาต่างๆ เหล่านี้แล้วนิสิตจะต้องฝึกงานค้ำคว่า และเขียนปริญญาานิพนธ์อีกด้วย นับตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้มีนิสิตสำเร็จตามหลักสูตรนี้ไปแล้ว ๔ รุ่น คือใน พ.ศ. ๒๕๐๑ จำนวน ๗ คน พ.ศ. ๒๕๐๓ จำนวน ๑๔ คน และ พ.ศ. ๒๕๐๖ จำนวน ๑๖ คน

ส่วนการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ค้ำคว่าจากต่างประเทศนั้น นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นต้นมา ได้เจ้าหน้าที่ค้ำคว่าจากประเทศแคนาดา เยอรมนี ปากีสถาน อินเดีย พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น และออสเตรเลีย รวม ๑๕ คน มารับการฝึกอบรมที่สถาบันเป็นเวลาคนละ ๑-๒ ปี เจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับทุนขององค์การศึกษา ฯลฯ แห่งสหประชาชาติ จำนวน ๑๓ คน ทุนสโมสรโรตารีระหว่างประเทศ ๑ คน และทุนรัฐบาลไทย ๑ คน เนื่องจากเจ้าหน้าที่เหล่านี้มีพื้นฐานความรู้แตกต่างกันมากบางคนก็มีประสบการณ์ในการวิจัยมาแล้ว และกำลังศึกษาขั้นปริญญาเอกอยู่ในมหาวิทยาลัยในประเทศของตน บางคนก็สำเร็จขั้นปริญญาตรี และกำลังจะได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ทำงานวิจัยในประเทศนั้น ๆ การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เหล่านี้จึงต้องจัดทำขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อให้เหมาะสมกับความรู้และความจำเป็นของแต่ละราย ๆ ไป โดยเน้นเรื่องการปฏิบัติงานวิจัยเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือในระหว่างที่มารับ

การฝึกอบรมนี้ แต่ละคนต้องทำงานวิจัยของตนเอง ๑ เรื่องเป็นอย่างน้อย

การฝึกอบรมนี้มีใช้การศึกษาเพื่อรับปริญญาใด ๆ ของวิทยาลัยวิชาการศึกษา แต่ผู้รับการอบรมอาจเสนองานวิจัยที่ตนทำระหว่างฝึกอบรมที่สถาบันนี้ต่อมหาวิทยาลัยอื่นซึ่งตนศึกษาอยู่ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ ได้ หากมหาวิทยาลัยนั้น ๆ เห็นชอบด้วย การฝึกอบรมของสถาบันนี้นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่จากประเทศต่าง ๆ ได้มีประสบการณ์ในการศึกษาวิจัยเด็กในทวีปเอเชีย ช่วยกันคิดค้นวิธีการวิจัยซึ่งจะนำมาใช้กับคนเอเชียได้อย่างเหมาะสม และเป็นขั้นแรกของการที่จะทำการวิจัยเปรียบเทียบกันได้ในโอกาสต่อไป

หนังสือที่ระลึกประสานมิตรบัณฑิต รุ่น ๕
๒๕๐๑

